

जल जीवन मिशन
हर घर जल

एक कदम स्वच्छता की ओर

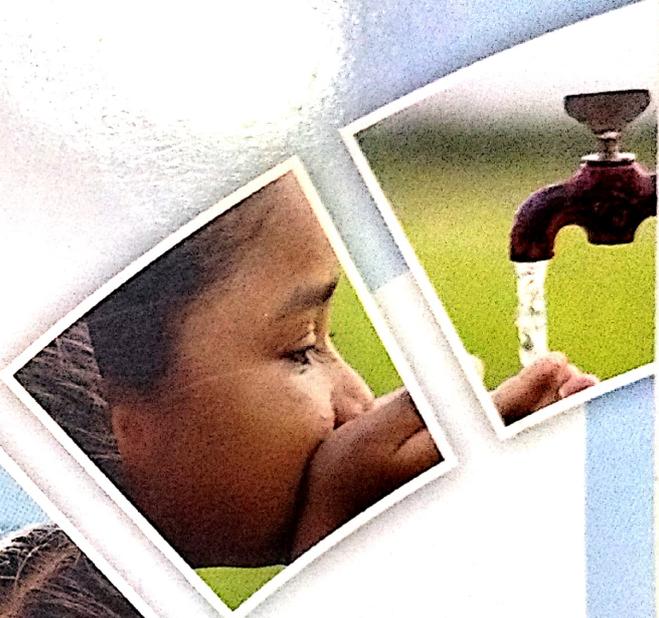
महाराष्ट्र
शासन

महाराष्ट्र शासन पाणी पुरवठा व स्वच्छता विभाग,
राज्य पाणी व स्वच्छता मिशन व जिल्हा परिषद
आणि महाराष्ट्र ग्राम दर्पण, अमरावती

यांचे संयुक्त उपक्रम

जल जीवन मिशन अंतर्गत

पाणी गुणवत्ता विषयक माहिती व
प्रात्यक्षिक प्रशिक्षण मार्गदर्शिका

मुख्य संसधान केन्द्र (KRC)

महाराष्ट्र ग्राम दर्पण

आदर्श अपार्टमेंट, B4 मालटेकडी समोर, म्हाडा ऑफिस जवळ,
टोपे नगर, अमरावती

फोन : (0721) 2552262 मो : 9420187377, 9373141207

ई-मेल : maharashtragramdarpan@gmail.com

वाचन साहित्य ▶

अनुक्रमणिका

प्र. क्र	विषय	पृष्ठ क्र.
१	जल जीवन मिशन व पाणी गुणवत्ता	३-११
२	पाणी नमुने गोळा करणे बाबतची माहिती	१२-१६
३	क्षेत्रीय तपासणी संच (FTK) माहिती	१७-१९
४	प्रयत्नशाळा तपासणी अहवाल, Citizen Corner व उपाययोजना	२०-२५
५	स्वच्छता सर्वेक्षण	२५-२८
६	WQMIS प्रणाली	२९-३५
७	सार्वजनिक तक्रार निवारण प्रणाली (Public Greivance Redressal System - PGRS) आणि पाणी गुणवत्ता विषयक नागरिकांची सनद (Citizen Corner)	३६-४०
८	पाणी गुणवत्ता व आरोग्य व Electrochlorinator वापराबाबतची बाबतची माहिती	४१-५२
९	पाणी गुणवत्ता विषयक प्रशिक्षणानंतर गावामध्ये प्रत्यक्ष करावयाची कार्यवाही	५३-५४

प्रकरण- १- जल जीवन मिशन व पाणी गुणवत्ता

प्रस्तावना

केंद्र शासनाच्या पेयजल व स्वच्छता विभाग, जल शक्ती मंत्रालय, भारत सरकार यांनी निर्गमित केलेल्या मार्गदर्शक सूचनानुसार, जल जीवन मिशन अंतर्गत (पूर्वीचे राष्ट्रीय ग्रामीण पेयजल कार्यक्रम) ग्रामीण भागातील जनतेला सातत्यपूर्वक गुणवत्तापूर्ण (शुद्ध) पिण्याचे पाणी उपलब्ध करून देणे हे महत्वपूर्ण उद्दिष्ट आहे. यानुसार राज्यामध्ये जल जीवन मिशन कार्यक्रमाची अंमलबजावणी सुरु आहे. या कार्यक्रमांतर्गत ग्रामीण जनतेला गुणवत्तापूर्ण पिण्याचे पाणी उपलब्ध करून देण्यासाठी पाणी गुणवत्ता सनियंत्रण व सर्वेक्षण कार्यक्रम (Water Quality Monitoring & Surveillance Programme-WQMSP) राबविण्यात येत आहे. या कार्यक्रमाची अंमलबजावणी खालीलप्रमाणे करणे अपेक्षित आहे.

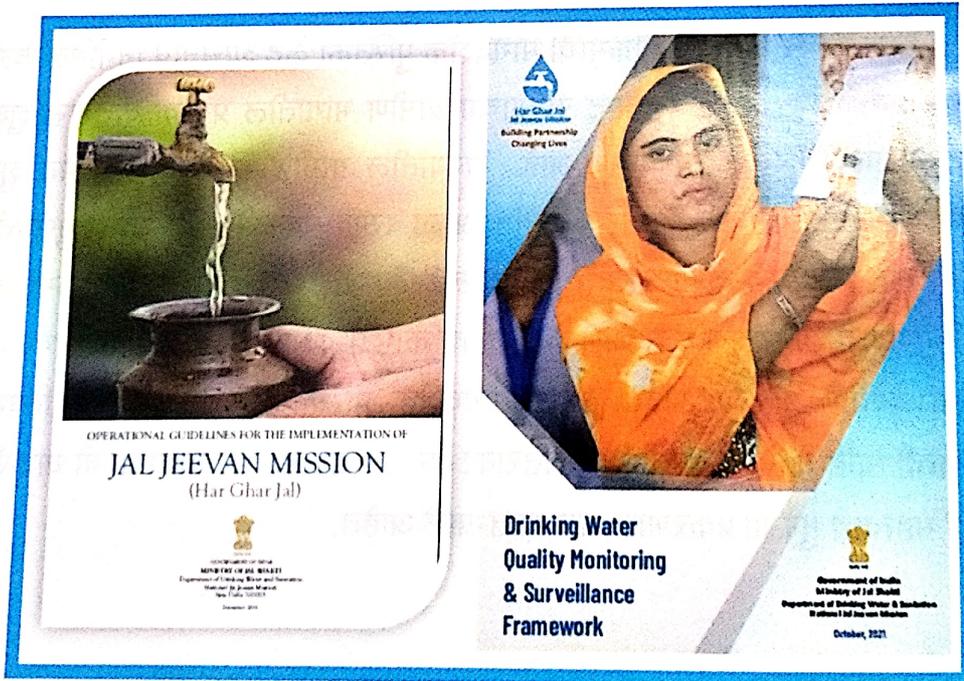
१. पाणी गुणवत्ता सनियंत्रण (Water Quality Monitoring)
२. पाणी गुणवत्ता सर्वेक्षण (Water Quality Surveillance)

जल जीवन मिशन कार्यक्रमाची मार्गदर्शक पुस्तिका केंद्र शासनाने निर्गमित केली असून, सन २०२४ पर्यंत महाराष्ट्र राज्याच्या ग्रामीण भागातील प्रत्येक कुटुंबास शुद्ध नळाद्वारे पाणी पुरवठा करावयाचे आहे. राज्यातील ग्रामीण भागांमध्ये नियमित शुद्ध पाण्याचा पुरवठा करणे व साथीच्या रोगांना आळा बसावा याकरीता पाण्याच्या गुणवत्तेचे सनियंत्रण व सर्वेक्षण करणे अत्यंत आवश्यक आहे. जल जीवन मिशन कार्यक्रमांतर्गत पाणी गुणवत्ता सनियंत्रण व सर्वेक्षण कार्यक्रमाचे काम प्रभावीपणे होण्याकरिता मार्गदर्शक सूचना देण्यात आल्या आहेत. सदर मार्गदर्शक पुस्तिकेत पाणी गुणवत्ता विषयक धोरणाची माहिती मिळून ग्रामपंचायतस्तरावर अंमलबजावणीसाठी मदत व्हावी याकरीता काही महत्वाचे मुद्दे या प्रकरणात मांडण्यात आले आहेत.

१.१ केंद्र शासनाच्या पाणी गुणवत्ता विषयक अंमलबजावणीबाबतच्या मार्गदर्शक सूचना

केंद्र शासनाचा महत्वाकांक्षी प्रकल्प, जल जीवन मिशनच्या पाणी गुणवत्ता सनियंत्रण व सर्वेक्षण कार्यक्रमाच्या मार्गदर्शक सूचनानुसार, ग्रामिण भागातील जनतेला स्रोत व नळ पाणी पुरवठाद्वारे शुध्द पाणी पुरवठा करणे ही ग्रामपंचायतीची जबाबदारी आहे व त्याकरीता खालीलप्रमाणे अंमलबजावणी करण्याबाबत सूचना प्राप्त आहेत.

- ग्रामपंचायत /गावस्तरावर पाणी गुणवत्ता विषयक काम करणेसाठी अनुषंगाने उपलब्ध करणे.
- गावातील महिलांची निवड करून, प्रशिक्षित करून फिल्ड टेस्ट किट्स द्वारे पाणी गुणवत्ता तपासणीमध्ये त्यांचा सहभाग वाढविणे.
- गावातील योजनेच्या स्रोतांचे स्वच्छता सर्वेक्षण करणे.
- पिण्याच्या पाण्याची तपासणी नजीकच्या प्रयोगशाळेत करणे.
- राज्यातील पाणी तपासणी प्रयोगशाळा NABL प्रमाणपत्र प्राप्त करून घेणे.
- तपासणीमध्ये दुषित आढळलेल्या पिण्याच्या पाण्याच्या स्रोतावर उपाययोजना करणे.

१.१. अ. राज्य शासनाच्या पाणी गुणवत्ता विषयक अंमलबजावणीबाबतच्या मार्गदर्शक सुचना

केंद्र शासनच्या जल जीवन मिशन कार्यक्रमाच्या मार्गदर्शक सूचनांच्या आधारे राज्यामध्ये कार्यक्रमाची अंमलबजावणी करण्यासाठी दि. ०४ सप्टेंबर २०२० रोजी पाणी पुरवठा व स्वच्छता विभागाने शासन निर्णय निर्गमित करण्यात आला आहे. सदर शासन निर्णयामध्ये पाणी गुणवत्ता सनियंत्रण व सर्वेक्षण कार्यक्रम राबविणेबाबत सूचना देण्यात आल्या आहेत.

त्याचबरोबर राज्यामध्ये पाणी गुणवत्ता सनियंत्रण व सर्वेक्षण कार्यक्रमाची अंमलबजावणी करण्यासाठी दि. २० जुलै २०२२ रोजी च्या पाणी पुरवठा विभागाच्या शासन निर्णयानुसार सर्व स्तरावरील पाणी पुरवठा /पाणी गुणवत्ता विषयक जबाबदा-या निश्चीत करण्यात आल्या आहेत. त्यानुसार सद्यस्थितीमध्ये पाणी गुणवत्ता विषयक अंमलबजावणी याप्रमाणे सुरु आहे .

- राज्यातील पाणी गुणवत्ता सनियंत्रणाचे काम भूजल सर्वेक्षण आणि विकास यंत्रणा व जिल्हा परिषद यांच्यामार्फत होत आहे.
- राज्यामध्ये ३४ जिल्हा व १४४ उपविभागीय प्रयोगशाळा भूजल सर्वेक्षण आणि विकास यंत्रणेच्या अधिनस्त कार्यरत आहेत. ०१ राज्य, ०४ उपविभागीय प्रयोगशाळा स्थापना करण्याचे काम प्रगतीपथावर आहे.
- राज्यातील सर्व सार्वजनिक पिण्याच्या पाण्याच्या स्रोतांचे पावसाळ्यापूर्वी (माहे १ एप्रिल ते ३० एप्रिल) व पावसाळ्यानंतर (माहे २ ऑक्टोंबर ते ३० ऑक्टोंबर) अशा प्रकारे वर्षातून दोन वेळा स्वच्छता सर्वेक्षण (लाल, पिवळे, हिरवे व चंदेरी कार्ड प्रणाली) करण्यात येते. ज्यामुळे पिण्याचे पाणी दुषित होण्याची कारणे समजली जातात व त्यानुसार उपाययोजना केली जाते. (शासन निर्णय दिनांक २९ ऑगस्ट-२०१२)
- दिनांक ५/१०/२०१५ रोजीच्या शासन निर्णयानुसार, सार्वजनिक पिण्याच्या पाण्याचे नमुने जिल्हा परिषदांमार्फत गोळा करून भूजल सर्वेक्षण आणि विकास

यंत्रणेच्या प्रयोगशाळेत रासायनिक तपासणीसाठी वर्षातून एकदा व जैविक तपासणीसाठी वर्षातून दोन वेळा जमा करण्यात येते त्यानुसार तपासणी करून तपासणी अहवाल केंद्र शासनाच्या संकेतस्थळावर नोंद घेतली जाते.

- पाणी गुणवत्ता विषयक जनजागृती होण्याच्या हेतूने दरवर्षी जिल्हा, तालुका व ग्रामपंचायतस्तरावरील पाणी पुरवठा व स्वच्छता कामाशी संबंधित अधिकारी व कर्मचारी यांना प्रशिक्षण देण्यात येते.
- ग्रामपंचायतस्तरावरती पिण्याच्या पाण्याची तपासणी फिल्ड किट्स द्वारे करता येते.

१.२ पाणी गुणवत्तेचे महत्व -

पाण्याची गुणवत्ता ही पाण्याच्या वापरासंबंधातील अतिशय महत्वाची बाब आहे. म्हणजेच पाण्याचा उपयोग कोणकोणत्या वापराशी संलग्न आहे हे ठरविण्याचे महत्वाचे परिमाण सुद्धा पाण्याची गुणवत्ता आहे. ढोबळमानाने विचार केला असता, पिण्याचे पाणी, घरगुती वापरासाठी पाणी, शेतीसाठी उपयुक्त पाणी तसेच कारखान्यासाठी उपयोगात येवू शकणारे पाणी असे विविधांगी पाण्याच्या गुणवत्तेचे प्रकार लक्षात येतात. अर्थातच या सर्वांमध्येही पिण्याच्या पाण्याची गुणवत्ता अत्युच्च असणे आवश्यक आहे.

रासायनिक गुणवत्ता रासायनिक पदार्थांमुळे स्थापित होत असते. जैविक गुणवत्ता, पाण्यातील विषाणू व इतर जीवजंतूसाठी आवश्यक असलेल्या प्राणवायूच्या मात्रेशी संबंधित असते. रासायनिक आणि जैविक घटकांचे अपेक्षित योग्य प्रमाण व जास्तीत जास्त मर्यादा याचे परिणाम वेगवेगळ्या संशोधन संस्थांशी घालून दिलेले आहे.

१.३ पाणी गुणवत्ता विषयक ग्रामपंचायत व जलसुरक्षक यांची जबाबदारी:

□

गावातील सर्वांना शुद्ध, सुरक्षित, पुरेसा पाणी पुरवठा करणे हे ग्रामपंचायतीचे आद्य कर्तव्ये आहे. पाणी गुणवत्ता सनियंत्रण व सर्वेक्षणाच्या अनुषंगाने ग्रामपंचायतची कर्तव्ये व जबाबदाऱ्या महत्वपूर्ण असून गावातील सर्व नागरिकांना

नियमित शुध्द पाणी पुरवठा करणेकरिता ग्रामपंचायतीच्या कर्तव्य व जबाबदाऱ्या पुढीलप्रमाणे आहेत.

पाणी गुणवत्ता विषयक ग्रामपंचायतीच्या जबाबदाऱ्या -

- गावातील सर्व कुटुंबांना शुध्द पाणी पुरवठा करणे .
- सार्वजनिक पिण्याच्या पाण्याच्या स्रोतांची दुरुस्ती करणे व परिसर स्वच्छ ठेवणे. अनुषंगाने जनजागृती करणे, पिण्याच्या पाण्याच्या स्रोतांच्या ठिकाणी कपडे धुणे, भांडी घासणे, अंघोळ करणे, जनावरे धुणे, मलमुत्र विसर्जन अशा बाबींना प्रतिबंध करणे व दंडात्मक कार्यवाही करणे.
- हातपंपाची योग्य निगा राखणे, नळाच्या परिसरामध्ये पाणी साचू न देणे.
- सार्वजनिक पिण्याच्या पाण्याचे स्रोत व पिण्याच्या पाण्याच्या पाइपलाइन पासून १०० फुटाच्या आत खतांचे खड्डे / खाजगी शौचालये / सार्वजनिक शौचालये घेण्यास / बांधकाम करण्यास प्रतिबंध करणे.
- पाणी पुरवठा साठवण टाक्या ३ महिन्यातून एकदा स्वच्छ करणे व त्याची नोंद वही ठेवणे .
- गावातील सर्व सार्वजनिक पिण्याच्या पाण्याच्या स्रोतांचे वेळेत शुद्धीकरण करण्यात यावे व पाणी अशुध्द होऊ नये याची काळजी घेणे.
- जलजन्य साथीचा उद्रेक झाल्यास त्वरीत प्राथमिक आरोग्य केंद्रास कळविणे. तसेच प्राथमिक आरोग्य केंद्राच्या मार्गदर्शनाखाली आवश्यक उपाययोजना करणे .
- जल सुरक्षक यांना मास्क, हातमोजे इ. सुरक्षेच्या अनुषंगाने वस्तु उपलब्ध करून देणे.
- गावातील सर्व पिण्याच्या पाण्याच्या स्रोतांची (Source) व घरगुती नळ कनेक्शनद्वारे पुरवठा करण्यात येणाऱ्या (FHTC) पाण्याची (किमान २ नमुने) रासायनिक तपासणी वर्षातून एकदा व जैविक तपासणी वर्षातून दोनदा करून घेणे व त्याची विहित नमुन्यात नोंदवहीत नोंद घेणे.

- पाणी गुणवत्ता सर्वेक्षण करणेसाठी गावांतील पाच महिलांची निवड करणे, निवड केलेल्या महिलांना प्रशिक्षणास उपस्थित राहण्यासाठी प्रोत्साहित करणे.
- गावातील समुदायातुन निवड केलेल्या महिलांच्या सहकार्याने फिल्ड टेस्ट किटच्या (FTK) मदतीने पाणी गुणवत्ता सर्वेक्षण करून घेणे. फिल्ड टेस्ट किटच्या तपासणीत बाधित आलेले पाणी नमुने नजीकच्या प्रयोगशाळेत पुढील तपासणीसाठी पाठविणे. तपासणी अहवालावर चर्चा करणे व आवश्यक असलेल्या उपाययोजना करणे.
- सार्वजनिक पिण्याच्या पाण्याच्या स्रोतांचे स्वच्छता सर्वेक्षण करून घेणे व स्वच्छता सर्वेक्षणामधील माहितीच्या आधारे जोमखमग्रस्त पाणी स्रोतांची जोखिम कमी करण्याच्या दृष्टीने उपाययोजना करणे.
- पाणी गुणवत्ता, अशुध्द पाण्यामुळे आरोग्यावर होणारा परिणाम याबाबत ग्रामस्थांना माहिती देणे व जनजागृती करणे.
- प्रत्येक गाव/वाडी/वस्ती वरील १०० टक्के पिण्याच्या पाण्याच्या स्रोतांच्या नमुन्यांची तपासणी होइल याची काळजी घेणे.
- पाणी गुणवत्ता अहवालावर ग्रामपंचायतीच्या मासिक/ग्रामसभेत चर्चा करणे.

पाणी गुणवत्ता विषयक जलसुरक्षक यांचे कर्तव्य व जबाबदाऱ्या

राज्यातील सर्व ग्रामपंचायतींमध्ये यासाठी कर्मचारी कार्यरत आहेत. शुध्द व सुरक्षित पाणी पुरवठा करण्यासाठी ज्या सर्व महत्वाच्या बाबी करणे अपेक्षित आहे, अशा सर्व बाबी या कर्मचाऱ्यांकडून करणे अपेक्षित आहे. सदर ग्राम पाणी पुरवठा कर्मचाऱ्यास जलसुरक्षक असे संबोधले जाते .

जलसुरक्षक यांनी नियमित कामांबरोबर पाणी गुणवत्ता विषयक विशिष्ट कामासाठी ग्राम पंचायतीकडून देण्यात येणाऱ्या मानधना व्यतिरिक्त प्रोत्साहनपर मानधन देण्यात येत आहे. कामात गुणवत्ता येण्यासाठी जल सुरक्षक संबोधताना ग्राम पाणी पुरवठा कर्मचारी याची शैक्षणिक अर्हता किमान ७ वी पास असावी. पुर्वी ग्राम पंचायतीने नेमलेला ग्राम पाणी पुरवठा कर्मचारी वर नमुद केलेल्या शैक्षणिक अर्हतेस

पात्र नसेल व ज्या ग्राम पंचायतीमध्ये पाणी पुरवठा कर्मचारी नेमला नसेल त्या ठिकाणी ग्राम आरोग्य, पोषण, पाणी पुरवठा व स्वच्छता समिती या कामासाठी पात्र व्यक्तींची यादी तयार करून ग्रामसभेमध्ये जलसुरक्षक म्हणून नियुक्ती करणे आवश्यक आहे. ज्या ग्रामपंचायतीमध्ये एकापेक्षा जास्त ग्राम पाणी पुरवठा कर्मचारी असतील तेथे अधिक कार्यक्षम कर्मचाऱ्याची जलसुरक्षक म्हणून नियुक्ती ग्रामसभेच्या मान्यतेने करणे आवश्यक आहे.

पाणी गुणवत्ता सनियंत्रण व सर्वेक्षणाच्या अनुषंगाने जलसुरक्षक यांची कर्तव्ये व जबाबदाऱ्या पुढीलप्रमाणे आहेत.

- फिल्ड टेस्ट किटसच्या सहाय्याने सर्व स्रोतांतील पाण्याचे परिक्षण करणे. निष्कर्ष नोंदवहित नोंदवून प्राप्त झालेले निष्कर्ष ग्रामसेवक, सरपंच व आरोग्य कर्मचारी यांना त्वरीत निदर्शनास आणून देणे.
- जैविक व रासायनिक तपासणीसाठी पाणी नमुने प्रयोगशाळेत घेऊन जाणे व त्यांचे निष्कर्ष त्वरीत नोंदवहित नोंदवून प्राप्त झालेले निष्कर्ष ग्रामपंचायतीस ग्रामसेवक, सरपंच व आरोग्य कर्मचारी यांना त्वरीत निदर्शनास आणून देणे.
- ग्रामपंचायत क्षेत्रातील सार्वजनिक पिण्याच्या पाण्याच्या स्रोतांची यादी दरवर्षी मोबाइल ॲपचा वापर करून अद्ययावत ठेवणे.
- सार्वजनिक पिण्याच्या पाण्याच्या स्रोतांचे वषातून दोन वेळा (एप्रिल व आक्टोंबर) प्राथमिक आरोग्य केंद्राच्या आणि गावातील समुदायाच्या (प्राधान्याने महिलांच्या) मदतीने स्वच्छता सर्वेक्षण करणे.
- पिण्याच्या पाण्याच्या स्रोतांचा परिसर नियमित स्वच्छ ठेवणे.
- पिण्याच्या पाण्याचे दैनंदिन व नियमित शुद्धीकरण करणे.
- कार्यक्षेत्रातील प्राथमिक आरोग्य केंद्रात प्रशिक्षणासाठी उपस्थित राहणे.
- दररोज ऑर्थो-टोल्युडीन चाचणी (Ortho-Toluidine Test) गावात वेगवेगळ्या ठिकाणी घेऊन त्याची नोंद ठेवणे.

- मार्गदर्शक सुचनेनुसार क्षेत्रीय परीक्षण संचाच्या (फिल्ड टेस्ट किट) सहाय्याने गावातील ५ प्रशिक्षित महिलांनी केलेल्या पिण्याच्या पाण्याच्या स्रोतांचे (Source), शाळा, अंगणवाडी व घरगुती नळ कनेक्शनद्वारे पुरवठा करण्यात येणाऱ्या (FHTC) पिण्याच्या पाण्याच्या परीक्षणाची नोंद नोंदवहीत घेणे.
- क्षेत्रीय परीक्षण संचाच्या (फिल्ड टेस्ट किट) सहाय्याने पिण्याच्या पाण्याच्या स्रोतांचे (Source) शाळा, अंगणवाडी व घरगुती नळ कनेक्शनद्वारे पुरवठा करण्यात येणाऱ्या (FHTC) पिण्याच्या पाण्याच्या परीक्षणामध्ये बाधित आलेले पाणी नमुने पुढील तपासणीसाठी जवळच्या कार्यक्षेत्रील प्राथमिक आरोग्य केंद्रात जमा करणे.
- गावातील सर्व सार्वजनिक पिण्याच्या पाण्याच्या स्रोतांची (Source) रासायनिक तपासणी वर्षातून एकदा (दि. १ ऑक्टोंबर ते ३१ मार्च या कालावधीत) व पिण्याच्या पाण्याच्या स्रोतांची (Source) व घरगुती नळ कनेक्शनद्वारे पुरवठा करण्यात येणाऱ्या (FHTC) पाण्याची जैविक तपासणी वर्षातून दोनदा (दि. १ जून ते ३१ ऑक्टोंबर व १ नोव्हेंबर ते ३१ मे या कालावधीत) करण्यासाठी पाण्याचे नमुने गोळा करून विहित मुदतीत जवळच्या कार्यक्षेत्रील प्राथमिक आरोग्य केंद्रात जमा करणे.
- प्रत्येक गाव/वाडी/वस्ती वरील १०० टक्के पिण्याच्या पाण्याच्या स्रोतांच्या नमुन्यांची तपासणी होईल याची काळजी घेणे.
- रासायनिक तपासणीसाठी पाणी नमुने घेताना मुख्यत्वे पिण्याच्या पाण्याच्या योजनेच्या स्रोतातून व योजना नसल्यास पिण्याच्या पाण्याच्या वापरात असलेल्या स्रोतातून घेणे.
- जैविक तपासणीसाठी पाणी पुरवठा योजनांचे पाणी नमुने घेताना पाण्याच्या टाकीचे बाह्यद्वार (ESR Outlet) व घरातील नळ जोडणीचे पाणी (FHTC) घेणे. ज्या गावात पाणी पुरवठा योजना कार्यान्वित नाही, अशा ठिकाणी जैविक तपासणीसाठी सार्वजनिक व वापरात असलेल्या स्रोतातून नमुने घेणे.

- ज्या स्रोताचे पाणी नमुने जैविक तपासणीत दूषित आढळून येतील अशा स्रोतांचे पाणी शुद्ध करण्यासंदर्भात आरोग्य विभागाच्या सल्याने प्रतिबंधात्मक कार्यवाही करून त्यानंतर अशा स्रोतांचे पाणी नमुने पुन्हा गोळा करून नजीकच्या भुजल सर्वेक्षण व विकास यंत्रणेच्या उपविभागीय प्रयोगशाळेत तपासणीकरीता पाठविणे.
- पाणी नमुने प्रयोगशाळेत तपासणी कमरता पाठविताना कॅन (रासायनिक तपासणी कमरता) अथवा काचेची बाटली (अणुजैविक तपासणीकरीता) वर लेबलिंग करून संबंधित माहिती स्पष्ट नमुद करून पाठविणे.
- पाणी नमुने प्रयोगशाळेत पाठविताना कॅन किंवा बाटलीवर नमुद स्रोतांचे स्थळ केंद्र शासनाच्या संकेतस्थळावरील नमुद माहितीनुसार असल्याची खात्री करणे.
- ऑर्थोटोल्युडीन द्रावण (Ortho-Toluidine Solution) नजीकच्या भुजल सर्वेक्षण व विकास यंत्रणेच्या प्रयोगशाळेमार्फत उपलब्ध करून घेणे.
- वरिष्ठ अधिकाऱ्यांच्या आदेशानुसार वेळोवेळी पाणी नमुने गोळा करणे.
- पाणी गुणवत्तेबाबत केलेल्या कार्यवाहीची नोंदवहीत नियमित नोंद घेणे.
- ग्रामपंचायत ज्या ज्या वेळी ब्लीचींग पावडर (टी.सी.एल. पावडर) खरेदी करेल त्या त्या वेळी त्याचा नमुना कार्यक्षेत्रील प्राथमिक आरोग्य केंद्रात जमा करणे.
- ब्लीचींग पावडर (टी.सी.एल. पावडर) साठ्याची साठवणूक व्यवस्थित करणे, दैनंदिन वापर करणे व त्याची नोंद ठेवणे.
- ग्रामपंचायतीच्या देखरेखीखाली व ग्रामसेवकांनी दिलेल्या सुचनेनुसार काम करणे.
- कार्यक्षेत्रातील प्राथमिक आरोग्य केंद्रात प्रशिक्षणासाठी उपस्थित राहणे.
- आरोग्य कर्मचारी (MPW) यांच्या तांत्रिक मार्गदर्शनानुसार व दिलेल्या प्रशिक्षणानुसार काम करणे.
- स्वच्छता सर्वेक्षणामध्ये आरोग्य कर्मचारी (MPW) यांना मदत करणे.
- गृहभेटीद्वारे शुध्द व सुरक्षीत पाण्याबाबत जनजागृती करणे.

- ज्या स्रोताचे पाणी नमुने जैविक तपासणीत दूषित आढळून येतील अशा स्रोतांचे पाणी शुद्ध करण्यासंदर्भात आरोग्य विभागाच्या सल्याने प्रतिबंधात्मक कार्यवाही करून त्यानंतर अशा स्रोतांचे पाणी नमुने पुन्हा गोळा करून नजीकच्या भुजल सर्वेक्षण व विकास यंत्रणेच्या उपविभागीय प्रयोगशाळेत तपासणीकरीता पाठविणे.
- पाणी नमुने प्रयोगशाळेत तपासणी कमरता पाठविताना कॅन (रासायनिक तपासणी कमरता) अथवा काचेची बाटली (अणुजैविक तपासणीकरीता) वर लेबलिंग करून संबंधित माहिती स्पष्ट नमुद करून पाठविणे.
- पाणी नमुने प्रयोगशाळेत पाठविताना कॅन किंवा बाटलीवर नमुद खात्री स्पष्ट केंद्र शासनाच्या संकेतस्थळावरील नमुद माहितीनुसार असल्याची खात्री करणे.
- ऑर्थोटोल्युडीन द्रावण (Ortho-Toluidine Solution) नजीकच्या भुजल सर्वेक्षण व विकास यंत्रणेच्या प्रयोगशाळेमार्फत उपलब्ध करून घेणे.
- वरिष्ठ अधिकाऱ्यांच्या आदेशानुसार वेळोवेळी पाणी नमुने गोळा करणे.
- पाणी गुणवत्तेबाबत केलेल्या कार्यवाहीची नोंदवहीत नियमित नोंद घेणे.
- ग्रामपंचायत ज्या ज्या वेळी ब्लीचींग पावडर (टी.सी.एल. पावडर) खरेदी करेल त्या त्या वेळी त्याचा नमुना कार्यक्षेतील प्राथमिक आरोग्य केंद्रात जमा करणे.
- ब्लीचींग पावडर (टी.सी.एल. पावडर) साठ्याची साठवणूक व्यवस्थित करणे, दैनंदिन वापर करणे व त्याची नोंद ठेवणे.
- ग्रामपंचायतीच्या देखरेखीखाली व ग्रामसेवकांनी दिलेल्या सुचनेनुसार काम करणे.
- कार्यक्षेत्रातील प्राथमिक आरोग्य केंद्रात प्रशिक्षणासाठी उपस्थित राहणे.
- आरोग्य कर्मचारी (MPW) यांच्या तांत्रिक मार्गदर्शनानुसार व दिलेल्या प्रशिक्षणानुसार काम करणे.
- स्वच्छता सर्वेक्षणामध्ये आरोग्य कर्मचारी (MPW) यांना मदत करणे.
- गृहभेटीद्वारे शुध्द व सुरक्षीत पाण्याबाबत जनजागृती करणे.

प्रकरण- २ - पाणी नमुने गोळा करणे याद्वारे पाण्याची तपासणी

२.१ रासायनिक व जैविक तपासणीची वारंवारता

पाणी गुणवत्ता व सनियंत्रण कार्यक्रमातर्गत पाणी नमुने गोळा करून त्याची तपासणी दोन प्रकारे केली जाते.

१) रासायनिक - वर्षातून एकदा (दि. १ ऑक्टोबर ते ३१ मार्च)

२) जैविक - वर्षातून दोन वेळा (दि. १ जून ते ३१ ऑक्टोबर व १ नोव्हेंबर ते ३१ मार्च)

वरीलप्रमाणे दोन प्रकारे पाण्याची गुणवत्ता प्रयोगशाळेमाफत तपासणी करून त्याचे अहवाल ग्रामपंचायतीकडे पाठविले जातात. यामध्ये बाधीत आलेल्या नमुन्यांच्या स्रोतांवर आवश्यक उपाययोजना केल्या जातात.

२.२ पाणी नमुने गोळा करण्यात येणारे स्रोत

ग्रामपंचायतीच्या कार्यक्षेत्रातील सार्वजनिक पिण्याच्या पाण्याचे खालील स्रोतांचे नमुने गोळा करून त्याची तपासणी करण्यात येते.

१) नळ पाणी पुरवठा योजनेचा स्रोत- जॅकवेल, विहिर, वैयक्तिक नळकनेकशन इ.

२) हातपंप

३) सार्वजनिक विहीर

४) शाळा, अंगणवाडी व शासकिय इमारतीमधील पिण्याच्या पाण्याचे स्रोत इ.

२.३ पाणी नमुने गोळा करण्याची पध्दत, हाताळणी व नोंदी

रासायनिक / जैविक नमुना पध्दती:

पाणी नमुना किती घ्यावा ?

- रासायनिक परिक्षणासाठी पाण्याने स्वच्छ केलेल्या प्लॅस्टिक कॅनमध्ये एक लिटर एवढा नमुना घ्यावा.
- निर्जंतूक केलेल्या नमुना बाटलीत २५० मि. ली. एवढा नमुना घ्यावा.

पाणी नमुना घेण्यासाठी आवश्यक साहित्य

- निर्जंतूक सॅपलींग बॉटल (नमुना बाटली)
- पाणी काढण्यासाठी बादली आणि दोरी
- कागद
- स्टिकर्स इत्यादी.
- प्लॅस्टिक कॅन

सॅपलींग बॉटल (नमुना बाटली) निर्जंतूक करण्याची पध्दती :-

जिल्हा व उपविभागीय प्रयोगशाळेमध्ये निर्जंतूक केलेल्या नमुना बाटलीचा उपयोग आहेत. प्राधान्याने त्याचाच वापर पाणी नमुने गोळा करण्यासाठी करावे. पर प्रयोगशाळेत जैविक परिक्षणासाठी नमुना बाटल्या उपलब्ध नसल्यास निर्जंतूककरणासाठी पुढील पद्धत अमलात आणावी. नमुना बाटली साध्या पध्दतीने निर्जंतूक करता येते. यासाठी एका मोठ्या पातेल्यात तळापासून दोन बोटे इतके पाणी घ्यावे. त्यामध्ये तोंड बंद केलेल्या नमुना बाटल्या उभ्या करून पातेले स्टोव्हर / गॅसवर ठेवावे. पाणी उकळण्यास सुरुवात झाल्यानंतर त्यावर झाकण ठेवावे. २० ते २५ मिनीटे पाणी तसेच उकळू द्यावे. त्यानंतर बाटल्या गार करण्यासाठी काढून ठेवाव्यात. जिल्हा व उपविभागीय प्रयोगशाळेमध्ये देखील निर्जंतूक केलेल्या नमुना बाटल्या उपलब्ध होतात.

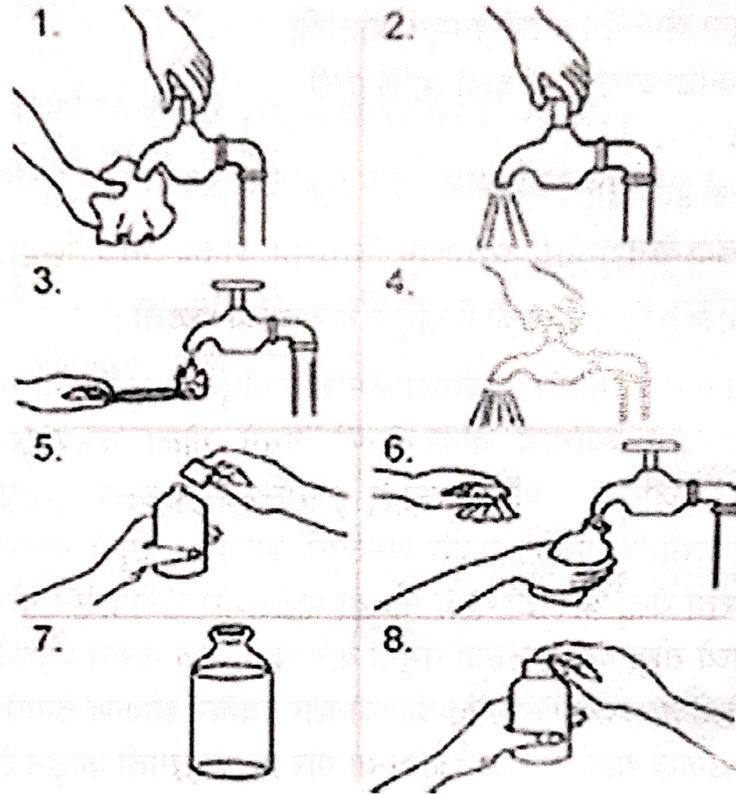
प्लॅस्टिक कॅन स्वच्छ करणे:-

रासायनिक चाचणीसाठी आवश्यक असलेले प्लॅस्टिकचे कॅन गरम पाण्याने स्वच्छ धुवून घ्यावेत. कॅन स्वच्छ करण्यासाठी साबण/निरमा यांचा वापर टाळावा.

पाणी नमुना घेण्याची पध्दत -

१. अणुजीव तपाणीसाठी पाणी नमुना घेताना त्यासाठी निर्जंतूक बाटलीचा वापर करावा.

२. नमुना बाटलीत घेताना बाटलीचे झाकण उघडावे, त्यानंतर ते त्वरीत बंद करावे.
३. नमुना घेताना नळ, बोअर, हातपंप इ. उदभवाचे पाणी २ मिनीटे पाणी वाहू द्यावे.
४. नमुन्यासोबत पत्रामध्ये व बाटलीवर उदभवाचे नाव, संकेतांक, ठिकाण, वेळ व गाव या गोष्टींचा उल्लेख करावा.

स्रोतांमधून पाणी नमुना घेण्याच्या पध्दती:

१. विहिरीतून पाणी नमुना घेणे -

- जैविक परिक्षणासाठी - याकरिता स्वच्छ बादलीद्वारे विहिरीतून पाणी उपसून घ्यावे. नमुना बाटली बादलीमध्ये बुडवून भरावी व टोपण लावून ते झाकण दोऱ्याच्या साहाय्याने घट्ट करावे. पाण्यातील जंतू शिल्लक राहण्यासाठी बाटली पाण्याने पूर्ण भरू नये.

- रासायनिक परिक्षणासाठी - याकरिता स्वच्छ बाटलीद्वारे विहिरीतून पाणी उपसून घ्यावे आणि कॅनमध्ये भरावे.
- २. बाटली पाण्याने बाटलीच्या गळ्यापर्यंत पूर्ण भरून घ्यावी.
- ३. हातपंपाचा पाणी नमुना घेणे :-
 - जैविक परिक्षणासाठी - हातपंपाचे पाणी दोन मिनिटे वाहून जाऊ द्यावे आणि निर्जंतूक केलेल्या बाटलीमध्ये पाणी घेऊन तात्काळ टोपण लावून ते दोऱ्याच्या सहाय्याने घट्ट करावे.
 - रासायनिक परिक्षणासाठी- हातपंपाचे पाणी दोन मिनिटे वाहून जाऊ घ्यावे आणि कॅनमध्ये पाण्याचा नमुना घ्यावा.

२.४ रासायनिक व जैविक तपासणीसाठी आवश्यक पाण्याचे प्रमाण
 रासायनिक व जैविक तपासणीसाठी पाणी नमुने घेताना पाण्याचे प्रमाण पुढीलप्रमाणे असावे.

- १) रासायनिक - १००० मिली लीटर २) जैविक - २५० मिली लीटर

२.५ पाणी नमुने प्राथमिक आरोग्य केंद्रामध्ये/प्रयोगशाळेमध्ये पोहचविण्याचा कालावधी व घ्यावयची काळजी-

पाणी नमुने प्रयोगशाळेमध्ये पोहचविण्याचा कालावधी पुढीलप्रमाणे आहे.

१) रासायनिक -

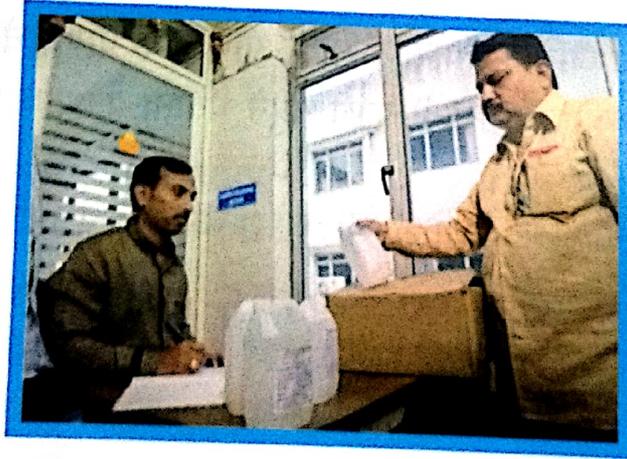
- पाणी नमुना घेतलेपासुन २ दिवसात प्रयोगशाळेमध्ये पोहचविणे आवश्यक आहे.

जैविक -

- पाणी नमुना घेतलेपासुन २४ तासाच्या आत प्रयोगशाळेमध्ये पोहचविणे आवश्यक आहे.

घ्यावयची काळजी

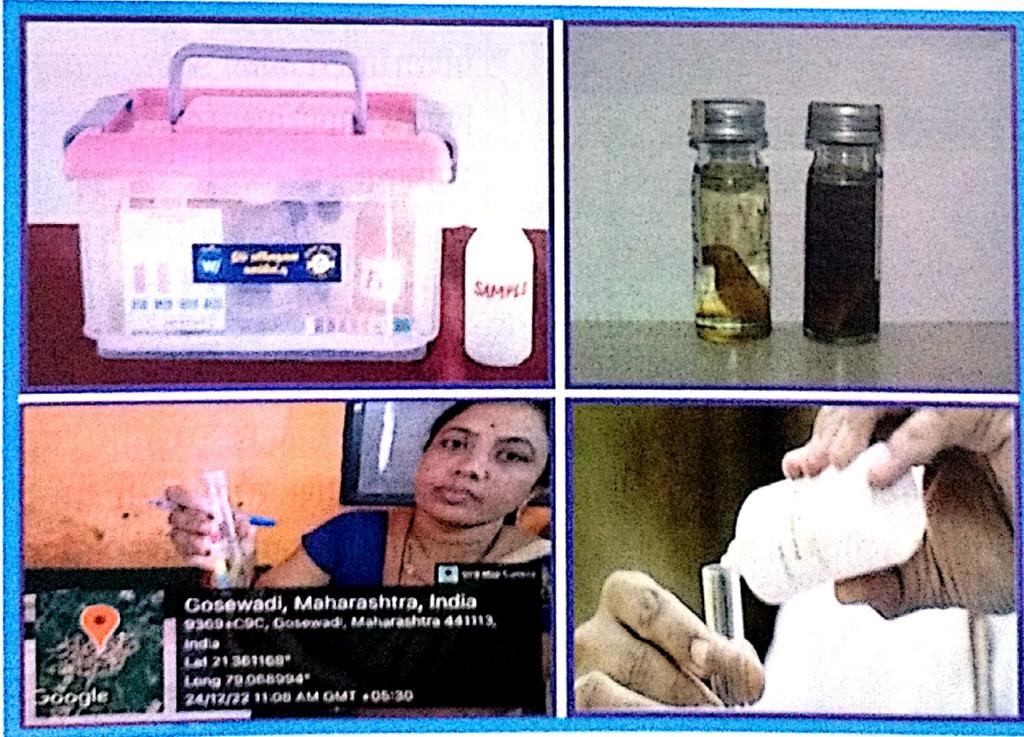
- प्रयोगशाळेमध्ये नमुना पोहचवितांना काचेची बाटली फुटनार नाही तसेच नमुन्यावरील स्रोताची माहिती पुसली जाणार नाही याची दक्षता घ्यावी.
- गोळा केलेले पाणी नमुन्यांचा WQMIS Mobile App तयार कोड बाटलीवर टाकला की नाही ते तपासावे.
- पाणी सांडणार नाही अशा पद्धतीने पाणी नमुने बाटल्या पिशवीमध्ये ठेवाव्यात.
- पाणी नमुन्यांची सर्व माहिती असलेले ग्रामसेवक यांच्या स्वाक्षरीचे पत्र सोबत घ्यावे.
- सर्व पाणी नमुने प्राथमिक आरोग्य केंद्रात पाणी नमुने जमा करून पोहोच घ्यावी.

प्रकरण- ३ क्षेत्रीय तपासणी संच (FTK) माहिती

३.१ क्षेत्रीय तपासणी संच (FTK) म्हणजे काय ?

स्रोतांमधील पाण्याच्या गुणवत्तेची क्षेत्रीय तपासणी साधनाच्या (FTK) माध्यमातून चाचणी घेण्यासाठी गावस्तरावरील महिलांना प्रशिक्षित करणे तसेच ग्रामीण भागात साथरोग प्रतिबंध आणि निवारणाच्या दृष्टीकोनातून पाणी नमुन्यांच्या तपासणीवर भर देऊन ग्रामपंचायतींतर्गत येणाऱ्या पिण्याच्या पाण्याच्या स्रोतांची तपासणी करण्याकरिता जैविक FTK - HRS vials (जैविक क्षेत्रीय तपासणी संच) चा वापर करणे तसेच जल जीवन मिशन कार्यक्रमांतर्गत पिण्याच्या पाण्याच्या स्रोतांची FTK व्दारे गुणवत्ता तपासणीची व्याप्ती वाढविणे व सदर कामात गतीशीलता आणणे करिता गाव स्तरावर सर्व पिण्याच्या पाण्याच्या स्रोतांचे क्षेत्रीय तपासणी संचाच्या (FTK KIT) साह्याने जैविक व रासायनिक तपासणी करणे व त्याचे निष्कर्ष नोंदवहित नोंदवून शासन संकेत (WQMIS) स्थळावर नोंद करणे. क्षेत्रीय तपासणी संचाच्या तपासणीमध्ये बाधित आलेल्या नमुन्यांची पुढील विस्तृत तपासणी प्रयोगशाळेमध्ये करणेबाबतची अंमलबजावणी सुरु आहे.

३.२ क्षेत्रीय तपासणी संच (FTK) महत्त्व व फायदे

- क्षेत्रीय स्तरावर पिण्याच्या पाण्याची गुणवत्ता तपासणे.
- प्रयोगशाळेमध्ये पिण्याच्या पाण्याचे नमुने पाठविण्याचा वेळ व खर्च कमी करणे.
- तात्काळ पिण्याच्या पाण्याची गुणवत्ता अहवाल गावस्तरावर उपलब्ध करून देणे.
- गावस्तरावरील महिलांच्या सहाय्याने पाणी गुणवत्ता कामकाजाची अंमलबजावणी करणे.
- लोकसहभागातून पाण्याची गुणवत्ता तपासणी गावस्तरावर होत असलेने ग्रामस्थांची विश्वासाहर्ता वाढू शकते.
- फिल्डटेस्ट किट सहजतेने हाताळता येवू शकते.
- ग्रामीण भागात या किटचा प्रभावी वापर करता येऊ शकतो.

३.३ रासायनिक व जैविक क्षेत्रीय तपासणी संच (FTK) मधील फरक

रासायनिक क्षेत्रीय तपासणी संच (FTK)	जैविक क्षेत्रीय तपासणी संच (FTK)
पिण्याच्या पाण्यामधील रासायनिक घटकाचे प्रमाण याची पडताळणी करणे.	पिण्याच्या पाण्यामधील पाण्यातील जंतुंची पडताळणी करणे.
साधारणतः १०० पाणी नमुने तपासणी करता येणे शक्य आहे.	याचा वापर एकदाच करता येतो
रंगपट्टीचा वापर करून पाण्यातील घटकांचे प्रमाण समजू शकतो.	पाण्याचा रंग काळा झाला तर पाणी पिण्यास पाणी योग्य असल्याचे समजावे.

जिल्हा परिषद मार्फत खरेदी करून ग्रामपंचायतस्तरावर उपलब्ध झालेल्या फिल्ड टेस्ट किट्सचा वापर जल सुरक्षक व गावातील महिला यांच्यामार्फत करण्यात यावा. त्याच्या तपासणीच्या नोंदी केंद्र शासनच्या WQMIS संकेतस्थळावर घेण्यात याव्यात. तपासणीमध्ये मर्यादेपेक्षा घटकाचे जास्त प्रमाण आढळल्यास सदर पाणी नमुने जल सुरक्षकांमार्फत नजीकच्या प्रयोगशाळेत पुढील तपासणीसाठी जमा करावेत.

प्रकरण- ४ प्रयोगशाळा तपासणी केंद्र, Citizen Corner व

उपकरणे

४.१ प्रयोगशाळा तपासणीसाठी पाठकावलेले पाणी नमुणे व वारंवारता -

जिल्ह्यातील सर्व सार्वजनिक पिण्याच्या पाण्याच्या स्रोतांतून (Source) प्राप्त पाणी नमुन्यांची वर्षातून एकदा रासायनिक तपासणी Drinking Water Standard BIS : १०५०० (२०१२) नुसार तपासणी करणे.

तसेच गावातील प्रत्येक सार्वजनिक पिण्याच्या पाण्याचे स्रोतांची (Source) गाळा, अंगणवाडी व घरगुती नळ जोडणीद्वारे पुरवठा करण्यात येणा-या (FHTC) पाण्याची अणुजैविक तपासणी Drinking Water Standard BIS : १०५०० (२०१२) नुसार वर्षातून दोन वेळा करणे.

४.२ प्रयोगशाळेत तपासण्यात येणारे घटक -

१. रासायनिक तपासणी -

- पी .एच. (pH)
- एकूण विरघळलेले क्षार (TDS)
- टर्बिडिटी (Turbidity)
- कठीणपणा (Hardness)
- कॅल्शियम (Calcium)
- मॅग्नेशियम (Magnesium)
- अल्कालिनीटी (Alkalinity)
- क्लोराईड (Chloride)
- लोह (Iron)
- नायट्रेट (Nitrate)
- फ्लोराईड (Fluoride)
- सल्फेट (Sulfate)
- अवशिष्ट क्लोरीन (Residual)

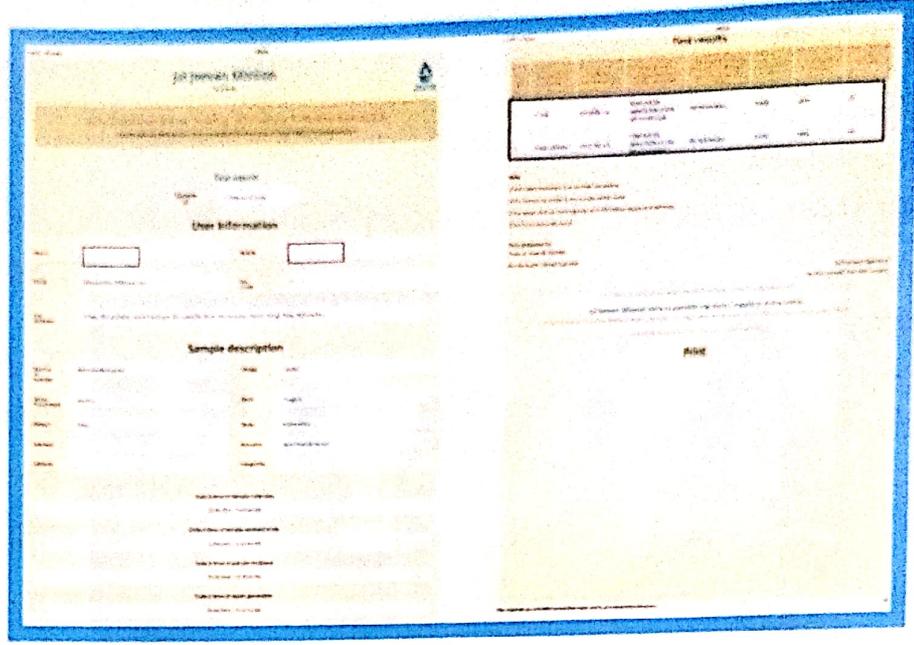
२. जैविक तपासणी -

- एकुण रोगजंतु (Total Coliform Bacteria)
- Ecoli or Thermotolerant Coliform Bacteria

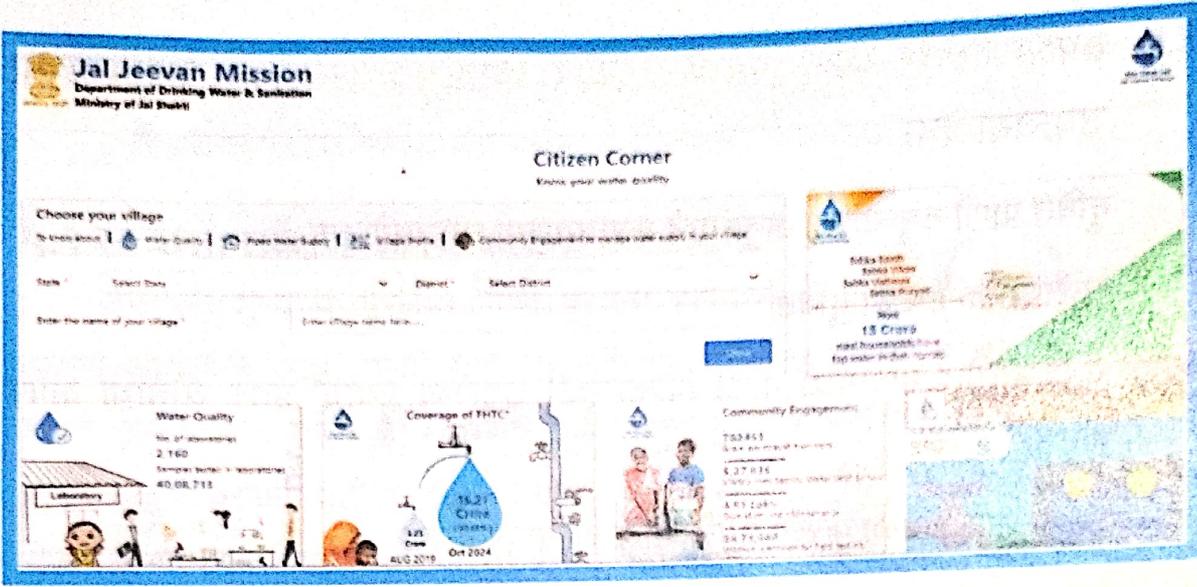
४.३ रासायनिक व जैविक तपासणीचे अहवाल कसे पाहावे.

- WQMIS web portal / WQMIS Mobile app वर Public user मध्ये Login व Password वापरून आपला तपासणी अहवाल पाहता येईल.
- WQMIS web portal / WQMIS Mobile app वर Public user मध्ये Login व Password वापरून आपला तपासणी अहवाल प्रिंट काढून फाईल मध्ये ठेवावा.
- प्रत्येक महिन्याला तपासणी केलेल्या पाणी नमुन्यांचा तपासणी अहवाल प्रिंट काढून ठेवावा.

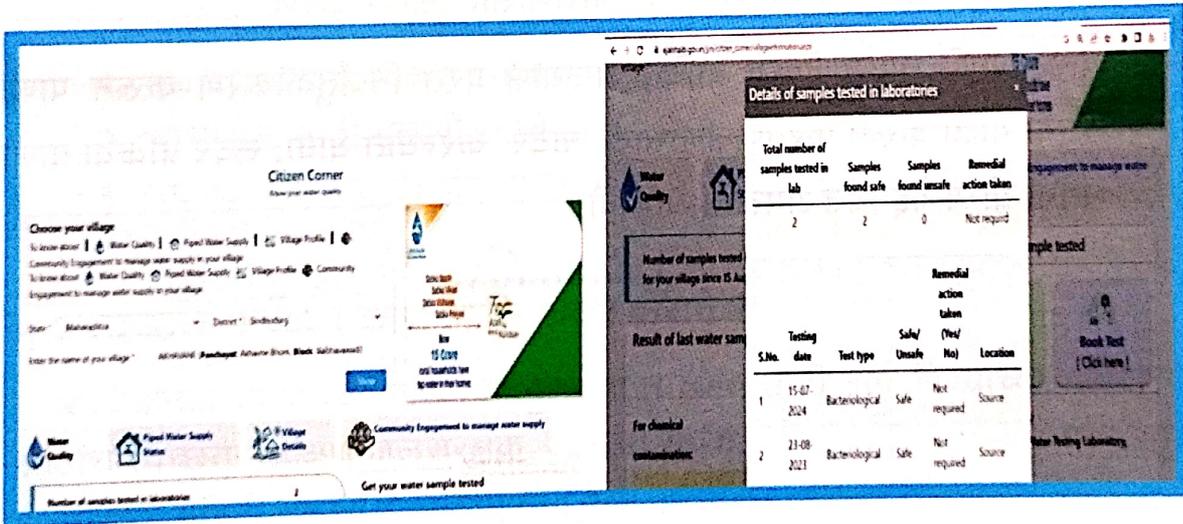

४.४ पाणी गुणवत्ता विषयक अद्यावत अहवाल “citizen Corner” मध्ये कसे पाहावे.

- केंद्र शासनाच्या [https:// ejalshakti. gov.in/jjm/ citizencorner /villagein formation.aspx](https://ejalshakti.gov.in/jjm/citizencorner/villageinformation.aspx) या लिंक वर citizen Corner विषयक माहिती उपलब्ध आहे.
- तसेच जिल्हा परिषदेच्या Website वर citizen Corner ची लिंक उपलब्ध करून देण्यात आली आहे.
- सर्वसामान्य जनतेला गावातील पिण्याच्या पाण्याच्या स्रोतां वर पाणी कसे ज्ञात करून घेण्याकरीता Citizen कॉर्नर ही सेवा उपलब्ध करून देण्यात आलेली आहे.

- कुठल्याही आय-डी पासवर्डची आवश्यकता नाही.
- प्रयोगशाळेत तपासणी झालेल्या स्रोतांची जैविक व रासायनिक तपासणी अहवाल गावनिहाय उपलब्ध आहेत.
- गावातील पिण्याचे पाणी पिण्यास योग्य आहे किंवा अयोग्य आहे याबाबत समजते.

४.५ तपासणीनंतर प्राप्त अहवालानुसार ग्रामपंचयातस्तरावर करावयाच्या उपाययोजना -

दूषित पाणी नमुन्यांच्या अनुषंगाने करावयाच्या उपाययोजना

रासायनिक दृष्ट्या दुषित

- सद्यस्थितीत गावामध्ये पाणी पिण्यासाठी उपलब्ध पर्यायी इतर स्रोताचा वापर करणे.
- पाणी नमुना गोळा करून तपासणीसाठी सादर करणे.
- पुनश्च पाणी तपासणीमध्ये बाधित आल्यास पिण्याच्या पाण्याची पर्यायी व्यवस्था करून स्रोत पिण्यासाठी बंद करण्यात यावा.

जैविक दृष्ट्या दुषित

- बाधित स्रोतांचे पाणी निर्जंतुकीकरण करण्यात यावे.
- परत पाणी नमुना गोळा करून फेर तपासणीसाठी सादर करणे
- पुनश्च पाणी तपासणीमध्ये बाधित आल्यास परत निर्जंतुकीकरण करून पाणी नमुना गोळा करून फेरतपासणीसाठी सादर करण्यात यावा. सादर प्रक्रिया पाणी नमुना योग्य येईपर्यंत अमलात आणावी.

प्रकरण- ५ स्वच्छता सर्वेक्षण

५.१ स्वच्छता सर्वेक्षण म्हणजे काय ?

जनतेला शुध्द व सुरक्षीत पाणी पुरवठा होण्यासाठी पाण्याची गुणवत्ता चांगली असणे आवश्यक आहे. पाणी गुणवत्ता सनियंत्रण कार्यक्रमांमध्ये स्वच्छता सर्वेक्षण महत्त्व अनन्य साधारण आहे. स्वच्छता सर्वेक्षणातून स्रोता भोवतीचा परिसर पाणी पुरवठा संरचना व व्यवस्थापनातील जे काही दोष आढळून येतात त्यांचे निराकरण वेळेत करता येऊन संभाव्य साथीस प्रतिबंध करता येऊ शकते.

गावस्तरावरील नळ पाणी पुरवठा योजनांचा स्रोताच्या भोवतालचा परिसराचे सर्वेक्षण करून पाणी स्रोत दूषित होण्याची कारणे माहिती करून घेणे व त्यावर त्वरित उपाययोजना करणे म्हणजेच स्वच्छता सर्वेक्षण होय .

स्वच्छता सर्वेक्षणासाठी नळयोजना, बोअरवेल, व विहीर अशी स्वतंत्र वर्गवारी करण्यात आली असून स्रोतांच्या स्वरूपानुसार सर्वेक्षणासाठी स्वतंत्र प्रपत्र आहेत ते खालीलप्रमाणे वापरावयाचे आहे.

१. नळ योजनेसाठी निळ्या रंगाचे प्रपत्र - अ
२. बोअरवेल साठी गुलाबी रंगाचे प्रपत्र - ब,
३. उघड्या विहिरीसाठी पांढऱ्या रंगाचे प्रपत्र - क

५.२ स्वच्छता सर्वेक्षण कोण आणि केव्हा करावे ?

सार्वजनिक पिण्याच्या पाण्याची गुणवत्ता राखण्यासाठी सर्व पिण्याच्या पाण्याच्या स्रोतांचे स्वच्छता सर्वेक्षण जलसुरक्षक, आरोग्य सेवक, ग्रामपंचायत सदस्य / ग्राम पाणी व स्वच्छता समिती सदस्य हे वर्षातून दोन वेळा करतील.

- पावसाळ्यापूर्वी - (एप्रिल)
- पावसाळ्यानंतर - (ऑक्टोबर)

५.३ स्वच्छता सर्वेक्षणाबाबत स्रोतांचे प्रकार -

- नळ पाणी पुरवठा योजनेचा स्रोत- जॅकवेल, विहिर, वैयक्तिक नळकनेक्शन इ.
- हातपंप
- सार्वजनिक विहीर
- शाळा, अंगणवाडी व शासकिय इमारतीमधील पिण्याच्या पाण्याचे स्रोत इ.

५.४ स्वच्छता सर्वेक्षण - लाल, पिवळे, हिरवे, व चंदेरी कार्ड

ग्राम पंचायतींना स्रोताच्या वापरानुसार व निर्माण झालेल्या जोखीमेनुसार वर्गीकरण करून त्यानुसार लाल, पिवळे व हिरवे कार्ड दिले जावे. ग्रामपंचायतींना लाल, पिवळे व हिरवे कार्ड देताना गावातील प्रत्येक स्रोताची जोखीम नमूद करावी.

१. तीव्र जोखीम - ७० व त्यापेक्षा जास्त मिळालेले गुण

२. मध्यम जोखीम - ३९ ते ६९ गुण

३. सौम्य जोखीम - ० ते ३० गुण

लाल कार्ड:- ग्रामपंचायती मधील ७० टक्के पेक्षा जास्त लोकसंख्या तीव्र जोखीमेच्या स्रोतांवर अवलंबून असेल, तर त्या ग्रामपंचायतीला लाल कार्ड देण्यात येते. ग्रुप ग्राम पंचायतीमध्ये एका गावात जरी वरील निष्कर्ष आढळल्यास त्या ग्रामपंचायतीस संबंधीत गावाचे नाव टाकून लाल कार्ड देण्यात येणे आवश्यक आहे.

हिरवे कार्ड:- ग्रामपंचायती मधील ७० टक्के पेक्षा जास्त लोकसंख्या कमी जोखीमेच्या स्रोतांवर अवलंबून असेल, तर त्या ग्रामपंचायतीला हिरवे कार्ड देण्यात येते.

पिवळे कार्ड:- ग्रामपंचायती मधील ७० टक्के पेक्षा जास्त लोकसंख्या तीव्र जोखीम अथवा कमी जोखीमेच्या स्रोतांवर अवलंबून नसल्यास त्या ग्राम पंचायतीला पिवळे कार्ड देण्यात येते. ग्रुप ग्रामपंचायतीमध्ये एका गावात जरी वरील निष्कर्ष आढळल्यास त्या ग्रामपंचायतीस संबंधीत गावाचे नाव टाकून पिवळे कार्ड देण्यात येणे आवश्यक आहे.

चंदेरी कार्ड:- सलग पाच वर्षे साथीचा उद्रेक न झालेल्या व पाच वर्षे ग्रामपंचायती मधील सर्व स्रोतांना हिरवे कार्ड मिळालेले असेल दोन्ही निष्कर्ष पूर्ण करणाऱ्या ग्रामपंचायतीस जिल्हयाचे पालक मंत्री व जिल्हा परिषदेचे अध्यक्ष यांच्या हस्ते समारंभक

पुर्वक चंदेरी कार्ड देण्यात यावे. या ग्रामपंचायत मधील ग्रामसेवक, आरोग्य कर्मचारी, जलसुरक्षक यांना प्रशास्तीपत्रक देवून गौरव करण्यात यावा.

जल जीवन मिशन
पाणी गुणवत्ता सानियंत्रण व सर्वेक्षण कार्यक्रम

पाण्याच्या स्त्रोतांचे पाणी गुणवत्ता स्वच्छता सर्वेक्षण

आपली सुरक्षा आपल्या हातात... स्वच्छता सर्वेक्षणाला प्राधान्य द्या

लाल, पिवळे, हिरवे व चंदेरी कार्ड देण्याची कार्यपध्दती

शुद्ध व सुरक्षीत पाणी पुरवठा होण्यासाठी पाण्याची गुणवत्ता चांगली असणे आवश्यक आहे. स्वच्छता सर्वेक्षणानुसार स्त्रोतांमधील पाणी पुरवठा सुरक्षित व स्वच्छतेपासून आढळून आलेल्या दोषांचे निराकरण करून संभाव्य साधीस प्रसिध्द करता येतो.

कालावधी -
 स्वच्छता सर्वेक्षण मोहीम सुरुवात एकाच वेळी पावसाळ्यापूर्वी (१ एप्रिल ते ३० एप्रिल) व पावसाळ्यानंतर (१ ऑक्टोबर ते ३० ऑक्टोबर) या कालावधीत राबविण्यात येते.

तिव्र जोखीम स्त्रोत

लाल कार्ड

ग्रामपंचायतीमधील ७० टक्के पेक्षा जास्त लोकसंख्या तिव्र जोखीमच्या स्त्रोतावर अवलंबून असले तर त्या ग्रामपंचायतीला लाल कार्ड देण्यात येते.

मध्यम जोखीम स्त्रोत

पिवळे कार्ड

ग्रामपंचायतीमधील ७० टक्के पेक्षा जास्त लोकसंख्या मध्यम जोखीमच्या स्त्रोतावर अवलंबून असल्यास त्या ग्रामपंचायतीला पिवळे कार्ड देण्यात येते.

सौम्य जोखीम स्त्रोत

हिरवे कार्ड

ग्रामपंचायतीमधील ७० टक्के पेक्षा जास्त लोकसंख्या सौम्य जोखीमच्या स्त्रोतावर अवलंबून असले तर त्या ग्रामपंचायतीला हिरवे कार्ड देण्यात येते.

सर्वेक्षण १ वर्षे हिरवे कार्ड मिळालेलासुद्धा १५ दिवस चंदेरी कार्ड देणे

चंदेरी कार्ड

सलग पाच वर्षे साधीस अडक न झालेल्या व पाच वर्षे ग्रामपंचायती मधील सर्व स्त्रोतांना हिरवे कार्ड मिळालेले असले असे दोन्ही निकष पूर्ण करण्याच्या ग्रामपंचायतीत मिळवण्याचे पालकमंत्री व शिक्षण परिषदेच्या अध्यक्ष यांचे स्वाकारीने

पाणी, गुणवत्ता, स्वच्छता सर्वेक्षण आढळलेल्या त्रुटीची पूर्तता १५ दिवसांच्या आत करावी व सर्वेक्षण केलेल्या सर्व स्त्रोतांची नोंद JJM-WQMIS या संकेत स्थळावर करावी.

गावांना स्वच्छता सर्वेक्षणानंतर हिरवे, पिवळे लाल कार्ड दिले जाते; सलग पाच वर्षे हिरवे कार्ड मिळालेल्या ग्रामपंचायतीचा होतो पालकमंत्री यांच्या हस्ते चंदेरी कार्ड देऊन सन्मान.

५.५ स्वच्छता सर्वेक्षणांती ग्रामपंचातस्तरावर करावयाच्या उपाययोजना -

- १) स्वच्छता सर्वेक्षणाचे अंतिम अहवाल प्राप्त झाल्यानंतर १५ दिवसात तालुकास्तरावर गटविकास अधिकारी यांच्या अध्यक्षतेखाली व तालुका आरोग्य अधिकारी, उप अभियंता (ग्रामीण पाणी पुरवठा) यांच्या तालुकास्तरीय समितीत तालुक्याच्या लाल व पिवळे कार्ड प्राप्त झालेल्या ग्रामपंचायतींचे सरपंच व ग्रामसेवक यांचा आढावा घेऊन त्रुटी पूर्ण करण्याबाबत संबंधितांना योग्य मागदर्शन करण्यात यावे.
- २) एक महिन्याच्या कालावधीत आढळून आलेल्या सर्व तीव्र जोखीम व मध्यम जोखीम स्त्रोतांबाबत उपाय योजना करण्यात याव्यात.

३) अध्यक्ष, ग्राम आरोग्य, पाणी पुरवठा व स्वच्छता समिती, सरपंच, आरोग्य सेवक, ग्रामसेवक, आरोग्य पर्यवेक्षक, वैद्यकिय अधिकारी, विस्तार अधिकारी (पंचायत), इत्यादी. कडून नियमित पाठपुरावा व सनियंत्रण करण्यात यावे.

वैद्यकिय अधिकारी हे गाव पातळीवर, तालुका आरोग्य अधिकारी हे तालुकास्तरावर, व जिल्हा आरोग्य अधिकारी हे जिल्हास्तरावर मुख्य कार्यकारी अधिकारी यांच्या मार्गदर्शनाखाली सनियंत्रण ठेवतील.

५) जिल्हास्तरावरून जिल्हा आरोग्य अधिकारी, कार्यकारी अभियंता (ग्रामीण पाणी पुरवठा विभाग) व उप मुख्य कार्यकारी अधिकारी (पंचायत) यांचे सनियंत्रण असावे.

प्रकरण- ६ WQMIS प्रणाली

WQMIS प्रणाली वापराबाबत माहिती

ग्रामपंचायत निहाय पाणी नमुने प्रयोगशाळेत पाठविणे पूर्वी सार्वजनिक विषय-च्या मधील नमुनेच्या नोंदी शासनाच्या संकेतस्थळावर अद्यावत करणे आवश्यक आहे.

- यासाठी <https://ejalshakti.gov.in/WQMIS/> या साइटवर जाऊन 'Departmental Official' क्लिक करावे. त्यानंतर खालीलप्रमाणे पेज दिसेल.
- सदर पेज मधील उजव्या बाजूच्या login as टॅबमध्ये 'Departmental official' हा ३ रा पर्याय निवडावा.

Financial Year (2021-2022) as on: 22-07-2021

Active laboratories	Samples received in laboratories	Samples tested in laboratories	Contaminated samples found in laboratories
1,984	4,84,271	3,51,688	22,831

Users trained for testing water samples using Field Testing Kit (FTK) & MDS wall	Villages where FTK test done	Samples tested using FTK	Remedial action taken
5,68,564	3,157	35,002	4

Status of water samples testing in laboratories as on 22-07-2021
(Figures for FY 2021-22)

S. No. #	State/ UT #	Total testing laboratories #	Number of villages #	Total samples received #	Total samples tested #	Number of NABL accredited laboratories #
1.	Andaman & Nicobar Islands	11	400	41	37	0
2.	Andhra Pradesh	112	18,075	1,22,057	1,06,236	12
3.	Arunachal Pradesh	17	5,457	48	143	0

8. NEW USER Registration पर्याय निवडलेनंतर खालीलप्रमाणे पेज दिसेल. सदर पेजमध्ये मोबाईल नंबर च्या जागी आपला / (जलसुरक्षक/ डेटा एन्ट्री ऑपरेटर/ ग्रामसेवक) यांचा मोबाईल नंबर घालून Generate OTP यावर क्लिक केल्यावर जो OTP जनरेट होईल तो नंबर तिथे घालावा ,

9. OTP submit केलेनंतर खालीलप्रमाणे पेज दिसेल, या पेजमध्ये पुढील प्रमाणे रजिस्टर साठी आपली माहिती भरावी जसे की First Name च्या जागी आपले नाव, Last Name च्या जागी आपले आडनाव, Designation च्या जागी आपले पद, Department च्या जागी आपल्या विभागाचे नाव अथवा ग्रा.प.चे नाव, State महाराष्ट्र, Log In ID स्वतःचा जुना ईमेल असेल किंवा नवीन Gmail तयार करून रजिस्टर ला क्लिक करावे.

Departmental User
Registration Form

Name: [Text Field]

Mobile Number: [Text Field]

Password: [Text Field]

Confirm Password: [Text Field]

[Register Button]

६. Register ला करावे.त्यानंतर पुढील पेज दिसेल सदर पेज मध्ये आपला मोबाईल नंबर व पासवर्ड भरून Log In करावे.

Departmental User

Mobile Number*
Enter Mobile Number

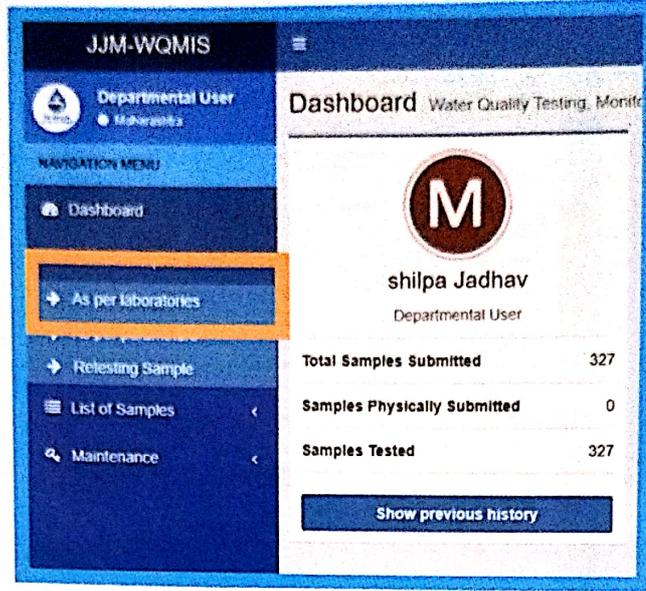
Password*
Enter Password

[Forgot your password?](#)

[New User Registration](#)

[Login Button]

७. Login केलेनंतर खालीलप्रमाणे पेज दिसेल, सदर पेजच्या डाव्या बाजुस Dashbord पर्याय निवडलेनंतर Submit Sample Information पर्याय निवडावा.

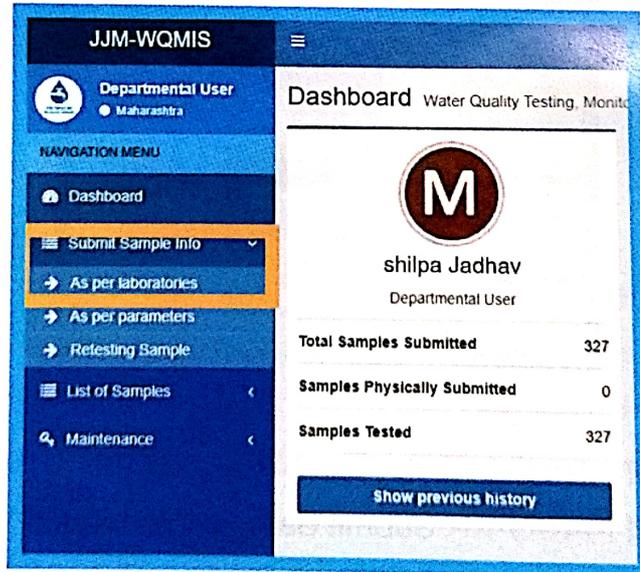

८. Submit Sample Information पर्याय निवडलेनंतर दोन पर्याय दिसतील.

A. As per Laboratories

B. As per Parameter

वरीलपैकी As per Laboratories पर्याय निवडावा.

९. As per Laboratories पर्याय निवडलेनंतर खालीलप्रमाणे पेज दिसेल, सदर पेजमध्ये District ला क्लिक करुन Kolhapur select करावे व Block च्या जागी आपला तालुका Select करावे. Block select केलेनंतर आपली प्रयोगशाळा दिसेल. आपल्या प्रयोग शाळेच्या नावासमोर Select Test हा पर्याय दिसेल त्यावर क्लिक करावे.

Sr. No.	Laboratory name	GOVT	SUB-DIVISIONAL	Private
1	Sub Divisional Water Testing Laboratory, Alpadi			

Showing 1 to 1 of 1 entries

Dashboard Water Quality Testing, Monitoring & Surveillance

State * Maharashtra

District Sangli

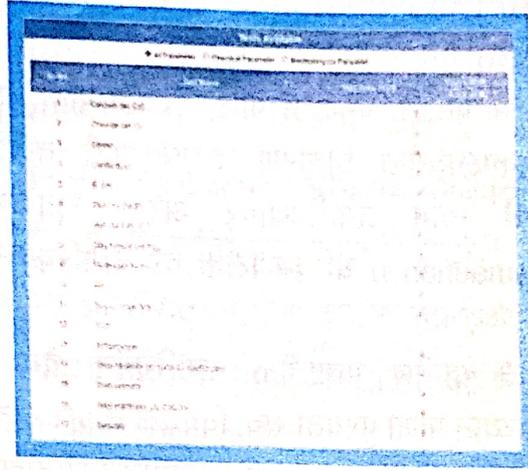
Block Alpadi

९. Select Test पर्याय निवडलेनंतर

ज्या दिवशी पाणी नमुणा गोळा केला आहे. त्या दिवशीचा दिनांक व वेळ त्यामध्ये भरावी. यानंतर District मध्ये कोल्हापुर select करुन Block मध्ये आपला तालुका select केलेनंतर Sample Source Grampanchayat वर click करुन आपली ग्रामपंचायत select करावी.

१०. पिण्याच्या पाण्याच्या स्रोताची निवड करण्यासाठी Sample collected from या पर्यायामधून जावून खालील पर्यायापैकी PWS with FHTC / किंवा PWS without FHTC या पर्यायामधून PWS with FHTC निवडून त्यामधील स्रोत जो योग्य असेल तो निवडून त्यावर क्लिक करावे.
११. यामध्ये Delivery Point या पर्यायामधून घरगुती नळ कनेक्शन, शाळा, अगंनवाडी, सार्वजनिक नळकोंडाळ्याचे पाणी नमुने पर्याय उपलब्ध आहेत.
१२. Source of Type या पर्यायामधून योग्य पर्याय निवडावा.
१३. तसेच Treated water Raw water या पर्यायासाठी जैविक तपासणीसाठी Treated water तर रासायनिक साठी Raw water पर्याय निवडावा.
१४. Date & Time of Sample Collection साठी पाणी नमुना ज्यावेळी घेतला त्यावेळेचा दिनांक व वेळ निवडावी याबाबत जैविक तपासणीसाठी Sample Collection Date & Time पाणी नमुना घेतल्याच्या २४तासाच्या आतली असावी.

१५. Test Available या पर्यायामध्ये रासायनिक तपासणीसाठी Chemical parameter हा पर्याय निवडावा व select Test check all ला क्लिक करून १ नंबरचा Calcium व ७ नंबरचा Magnesium वरचे क्लिक काढून टाकावे तसेच जैविक तपासणीसाठी Biological Parameter हा पर्याय निवडून select Test check all क्लिक करावे.
१६. त्यासमोरील पर्यायामध्ये Remarks मध्ये Govt. water sample हा पर्याय निवडावा.

१७. सर्व माहिती भरून झालेनंतर OK असा मेसेज येतो. म्हणजे आपली माहिती WQMIS वर यशस्वीरीत्या नोंदवणेत आलेली आहे.

१८. आपण नोंदवलेल्या पाणी नमुण्यांचा Screen Shot काढण्यासाठी खालील List of Sample Submitted ला Click केल्यास खालीलप्रमाणे नोंदवलेल्या पाणी नमुण्याची माहिती दिसते.

Sample ID	Name of the laboratory
I2468L10355371212	Sub Divisional Water Testing Laboratory, Kodoli
I2468L12005371531	Sub Divisional Water Testing Laboratory, Chandwad
I2468L10345371611	Sub Divisional Water Testing Laboratory, Gadhinglaj
I2468L10345371714	Sub Divisional Water Testing Laboratory, Gadhinglaj
I2468L10345371815	Sub Divisional Water Testing Laboratory, Gadhinglaj

प्रकरण-७ - सार्वजनिक तक्रार निवारण प्रणाली (Public Grievance Redressal System & PGRS)

७.१ महा-जल समाधान सार्वजनिक तक्रार निवारण प्रणाली:

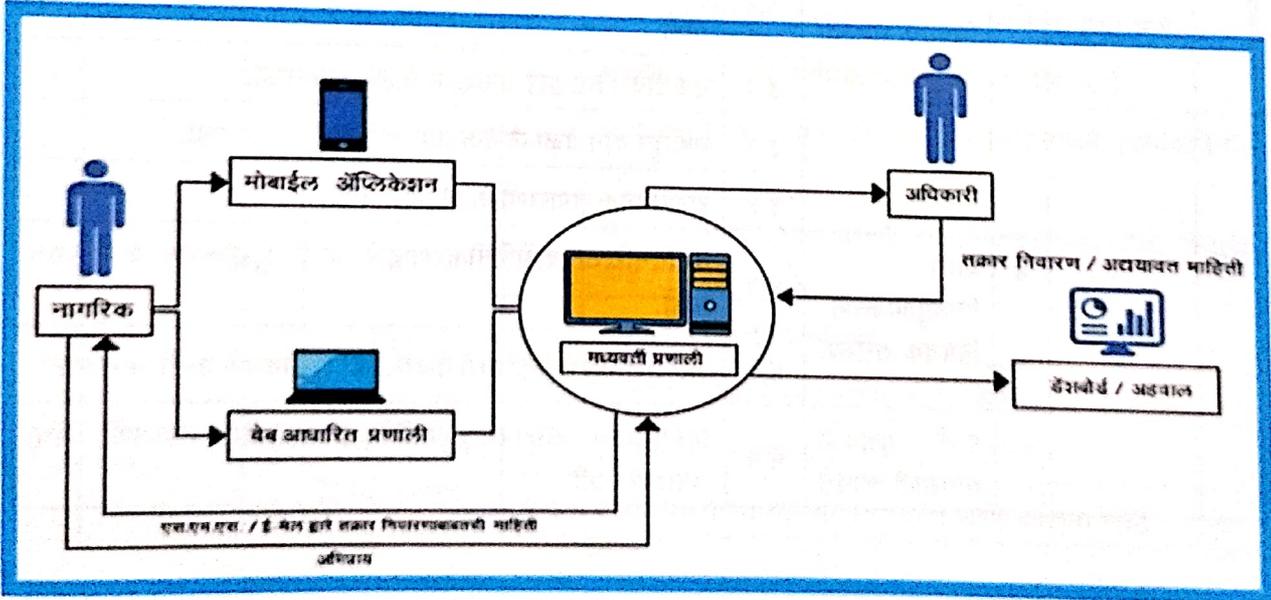
- पाणी पुरवठा व स्वच्छता विभागामार्फत राज्य पाणी व स्वच्छता मिशनच्या माध्यमातून राज्यातील ग्रामीण भागातील जनतेला पाणी पुरवठा सेवा विषयक भेडसावणाऱ्या समस्यांचे विहित कालावधीत निवारण करण्यासाठी तक्रार निवारण प्रणाली विकसित करण्याचे काम प्रगतीपथावर असून लवकरच सदर प्रणाली <https://mahajalsamadhan.in> या वेब लिंक वर नागरिकांसाठी उपलब्ध होणार आहे.
- सुरुवातीच्या टप्प्यात ग्रामीण भागातील नागरिकांना वेब पोर्टल व मोबाईल ॲप्लिकेशनच्या सहाय्याने पाणी पुरवठा सेवा विषयक तक्रार नोंदविता येणार आहे.
- लवकरच नागरिकांना टोल फ्री क्रमांकाच्या माध्यमातून सिटीझन कॉन्टॅक्ट सेंटरला संपर्क साधून पाणी पुरवठा सेवा विषयक तक्रार नोंदविता येईल.

महा-जल समाधान सार्वजनिक तक्रार निवारण प्रणालीची वैशिष्ट्ये:

- नागरिकांना पाणी पुरवठा सेवा विषयक तक्रार ऑनलाईन पद्धतीने नोंदविता येणार आहे.
- तक्रारीचे निवारण करण्यासाठी विभागातील संबंधित यंत्रणेच्या माध्यमातून आवश्यक उपाययोजना केल्या जावून नागरिकांची तक्रार विहित कालावधीत सोडविता येणार आहे.
- तक्रार निवारण प्रणाली अंतर्गत ग्रामपंचायत स्तर, तालुका / उप विभाग स्तर व जिल्हा स्तरावरील संबंधित अधिकारी यांच्या माध्यमातून त्यांना निश्चित करण्यात आलेल्या कालावधीत तक्रार सोडविणे बंधनकारक असणार आहे.

- प्रणालीच्या माध्यमातून संबंधित तक्रार ज्या स्तरावर पाठविण्यात आलेली आहे, त्या स्तरावरील संबंधित अधिकारी यांनी विहित कालावधीत तक्रार जर सोडविली नाही तर, तत्सम यंत्रणेच्या वरिष्ठ अधिकाऱ्यांना प्रणालीच्या माध्यमातून सदर तक्रार आपोआप मेसेज तसेच ई-मेल च्या माध्यमातून प्राप्त होईल.
- नागरिकांना तक्रार निवारणाबाबतची स्थिती मेसेज व ई-मेल च्या माध्यमातून प्राप्त होईल.
- नागरिकांच्या त्यांच्या समस्यांचे समाधान मिळाले जाई.
- नागरिकांना तक्रार निवारणाबाबत नागरिकांना संपूर्ण कार्ये उपयुक्त दिवता.
- नागरिकांना पाणी पुरवठा सेवा विरध साध्या तक्रारीच समाधान मिळाले तर, नागरिकांची योजनेप्रती आस्थाही निर्माण होऊन अप्रत्यक्षरीत्या पाणी पट्टी वस्तुीचे प्रमाण वाढण्यास सहाय्य होऊन ग्रामपंचायतीला योजनेची वेळवेळी देखभाल दुरुस्ती करण्यास उपयुक्त ठरणार आहे.
- तक्रार निवारण प्रणालीचा अप्रत्यक्ष रीत्या फायदा म्हणजे पाणी पुरवठा सेवा संबंधित तक्रार नोंदविण्यासाठी महिला, दिव्यांग व्यक्ती यांना त्यांच्या घरातून तक्रार नोंदविता येईल तसेच तक्रार निवारणासंबंधीची स्थिती पाहता येणार असून त्यांचा वेळही वाचेल तसेच समाधान होणार आहे.

महा-जल समाधान सार्वजनिक तक्रार निवारण प्रणालीची कार्यपद्धती:

तक्रारीचा प्रकार व वर्गवारी:

नागरिकांना महा-जल समाधान सार्वजनिक तक्रार निवारण प्रणाली अंतर्गत पाणी पुरवठा विषयक भेडसावणाऱ्या विविध समस्यांचे निवारण विहित कालावधीत केले जाणार असून प्रणाली अंतर्गत समाविष्ट करण्यात आलेल्या तक्रारींचे प्रकार, तक्रारींची वर्गवारी व तक्रारींची उप-वर्गवारी खालीलप्रमाणे असतील.

अ. क्र.	तक्रारीचा प्रकार	तक्रारीची वर्गवारी	तक्रारीची उपवर्गवारी		
१)	पाणी गुणवत्ता	१ पाणी दुषितीकरण विषयक समस्या	१.१ पाण्याचा रंग बदललेला आहे.		
			१.२ पाणी गढूळ येत आहे.		
			१.३ पाण्याचा वास (दुर्गंध) येतो आहे.		
			१.४ पाण्यामध्ये सांडपाणी मिसळले आहे.		
			१.५ पाण्यामध्ये मैला मिश्रित पाणी मिसळलेले मिळाले आहे.		
			१.६ पाण्यामध्ये कचरा, प्रदूषक, जंतू इ. येत आहेत.		
			१.७ औद्योगिक कंपनीतून बाहेर पडणारे पाणी पिण्याच्या पाण्याच्या स्रोतामध्ये मिसळले आहे.		
			१.८ साठवण टाकीची वेळचे वेळी साफसफाई होत नाही.		
		२	पाण्याच्या चवीविषयी समस्या	२	पाणी मचुळ येत आहे.
		३	पाणी तपासणी विषयक समस्या	३.१	क्लोरोस्कोप द्वारे पाण्याची नियमित ओटी तपासणी केली जात नाही.
				३.२	एफटीके किट द्वारे तपासणी केली जात नाही.
				३.३	वर्षातून दोन वेळा जैविक तपासणी केली जात नाही.
				३.४	रासायनिक तपासणी केली जात नाही.
		४	पाणी निर्जंतुकीकरण विषयक समस्या	४.१	दैनंदिनरित्या क्लोरिनीकरणद्वारे पाणी शुद्धीकरण केले जात नाही.
				४.२	जलशुद्धीकरण केंद्रामध्ये वेळचे वेळी शुद्धीकरण केली जात नाही.
		५	पाणी गुणवत्ता तपासणी साधने	५.१	ग्रामपंचायत स्तरावर एफटीके किट(क्षेत्रीय तपासणी संच) उपलब्ध नाही.

अ. क्र.	तक्रारीचा प्रकार	तक्रारीची वर्गवारी	तक्रारीची उपवर्गवारी
		विषयी समस्या	<p>५.२ ग्रामपंचायतीमध्ये उपलब्ध असलेले एफटीके किट(क्षेत्रीय तपासणी संच) वापरण्यास अयोग्य आहे.</p> <p>५.३ टिसीएल पावडर ग्रामपंचायतीमध्ये उपलब्ध नाही.</p> <p>५.४ टिसीएल पावडरचा विहित कालावधी संपूनही वापरली आहे.</p>
२)	पाणी पुरवठा उपांगे	६ पाणी पुरवठा उपांगांची दुरुस्ती विषयक समस्या	<p>६.१ स्रोत / पंप घरातील मोटर नादुरुस्त आहे.</p> <p>६.२ पंपघरातील इलेक्ट्रिकल बोर्डमध्ये खराबी आहे.</p> <p>६.३ जलशुद्धीकरण केंद्र नादुरुस्त आहे.</p> <p>६.४ साठवण टाकीवर चढायची शिडी नादुरुस्त आहे.</p> <p>६.५ जलमापक (पाण्याचा मिटर) नादुरुस्त आहे.</p> <p>६.६ ग्रामपंचायतीद्वारे नियमितपणे योजनेची देखभाल दुरुस्ती केली जात नाही.</p>
३)	पाणी पुरवठा सेवे विषयी	७ पाणी पुरवठा वितरण व्यवस्थे संबंधित समस्या	<p>७.१ पाणी पुरवठा योजनेतर्गत आय.एस.आय. प्रमाणित साहित्य वापरले गेलेले नाही.</p> <p>७.२ काही वैयक्तिक घरांना अर्धा इंचीपेक्षा जास्त इंचाची पाईपलाईन बसविली आहे.</p> <p>७.३ नळ जोडणी देण्यात आलेली नाही.</p> <p>७.४ नळ जोडणी घराच्या आवारात देण्यात आलेली नाही.</p> <p>७.५ नळ जोडणी चुकीच्या पद्धतीने देण्यात आलेली आहे.</p>
		८ पाणी गळती व पाण्याच्या चोरी विषयक समस्या	<p>८.१ मुख्य जलवितरण व्यवस्थेमधून पाणी चोरी केली जात आहे.</p> <p>८.२ वैयक्तिक नळाला अनधिकृतपणे मोटर बसविली आहे.</p> <p>८.३ स्रोतापासून गावापर्यंत येणाऱ्या पाईपलाईनमध्ये (उर्ध्ववाहिनी) गळती आहे.</p> <p>८.४ स्रोतापासून गावापर्यंत येणारी पाईपलाईन (उर्ध्ववाहिनी) गंजली आहे.</p> <p>८.५ साठवण टाकीस गळती आहे.</p> <p>८.६ गावातील वितरण व्यवस्थेमध्ये गळती आहे.</p>
		९ पाणी स्रोत विषयी समस्या	<p>९.१ पिण्याच्या पाण्याचा स्रोत दुषित झाला आहे.</p> <p>९.२ पिण्याच्या पाण्याच्या स्रोताला पुरेसे पाणी उपलब्ध नाही.</p>

अ. क.	तक्रारीचा प्रकार	तक्रारीची वर्गवारी	तक्रारीची उपवर्गवारी
			९.३ पिण्याच्या पाण्याच्या स्रोताच्या आजूबाजूला घाण / कचरा साचलेला आहे.
		१० पाण्याच्या पुरवठ्या विषयक समस्या	१०.१ असमान पाणी पुरवठा होत आहे.
			१०.२ कमी दाबाने पाणी पुरवठा होत आहे.
			१०.३ दैनंदिन पाणी पुरवठा होत नाही.
			१०.४ वेळेवर पाणीपुरवठा होत नाही.
			१०.५ नळाला पाणी आलेले नाही.
४)	पाणी शुल्क	११ पाणी शुल्काविषयी समस्या	११.१ पाणी शुल्क देयक भरलेले असून अद्याप अद्यावत केलेले नाही.(थकीत दाखवण्यात आले आहे).
			११.२ थकित पाणी शुल्क भरून सुद्धा नळ जोडणी पूर्ववत करण्यात आलेली नाही.
			११.३ पाणी शुल्क देयक जास्तीचे मिळालेले आहे.
			११.४ घरगुती नळ जोडणी दिली आहे परंतु त्याचा व्यावसायिक वापर केला जात आहे.
			११.५ घरगुती नळजोडणी दिली आहे परंतु देयकाची आकारणी व्यवसायिक केली आहे.
			११.६ पंपाचे वीजदेयक ग्रामपंचायतीने अदा केलेले नाही.
५)	पाणी पुरवठा योजने विषयक माहिती	१२ पाणी पुरवठा योजने विषयक व प्रगतीची माहिती विषयक समस्या	१२.१ पाणी पुरवठा योजनेसंबंधित माहिती मागूनही दिली नाही.
			१२.२ योजनेच्या कंत्राटदाराची माहिती मागूनही दिली नाही.
			१२.३ योजनेच्या प्रगती विषयक माहिती मागूनही दिली नाही.
			१२.४ पाणी पुरवठा योजनेचे काम पूर्ण करण्यात आलेले नाही.
६)	इतर	१३ इतर	१३.१ वर नमूद केलेल्या समस्यांव्यतिरिक्त इतर कोणतीही समस्या यामध्ये समाविष्ट होईल.

प्रकरण- ८ पाणी गुणवत्ता व आरोग्य व Electrochlorinator वाबतची माहिती

८.१ पाणी गुणवत्ता व आरोग्य

मानवी आरोग्यावर दुषित पिण्याच्या पाण्यामुळे अने आजार उद्भवू शकतात. यामुळे नियमित शुद्ध पाणी पुरवठा होण्याचे ध्येय पूर्ण होण्यासाठी केंद्र शासनाने पाणी गुणवत्ता संनियंत्रण आणि सर्वेक्षण या कार्यक्रमाच्या अंमलबजावणीस सुरुवात केली आहे. मानवी आरोग्यासाठी उपयुक्त पिण्याच्या पाण्याच्या गुणवत्तेसाठी भारत सरकारने बी.आय.एस. १०५००:२०१२ द्वारे वेगवेगळ्या घटकांची मानके दिलेली असून

यामध्ये दोन मर्यादा दिलेल्या आहेत.

१. पहिली मर्यादा म्हणजे स्विकार्य मर्यादा (Acceptable Limit) म्हणजे एखादया स्रोताच्या पाणी नमुना चाचणी अहवालात जर विशिष्ट घटक स्विकार्य मर्यादेत असतील तर, ते पाणी मानवी वापरासाठी पिण्यासाठी व घरगुती वापरासाठी योग्य ठरविले जाते.

२. दुसरी मर्यादा म्हणजे पर्यायी पाण्याचा साठा (स्रोत) उपलब्ध नसल्यास, आहे त्या पाण्याच्या मान्य करावयाच्या मर्यादा (Permissible limit in absence of alternate source) म्हणजे स्विकार्य मर्यादेपेक्षा जास्त परंतु पर्यायी साठा उपलब्ध नसल्यास मान्य मर्यादेच्या आत निष्कर्ष असल्यास पाणी पिण्यासाठी वापरण्यास योग्य आहे असे ठरविले जाते. परंतु याही पलीकडे निष्कर्ष आल्यास ते पाणी पिण्यासाठी व घरगुती वापरासाठी अयोग्य ठरविले जाते.

८.२ पिण्याच्या पाण्यामध्ये BIS मानके इष्ट मर्यादा आणि अनुज्ञेय मर्यादा

अ. न.	घटक(Description)	मोजण्याचे एकक (unit of measurement)	इष्ट मर्यादा (Desirable Limit) (mg/l)	अनुज्ञेय मर्यादा (Permissible Limit) (mg/l)
१	नायट्रेट - Nitrate	mg/l	४५	-
२	फ्लोराईड - Fluoride	mg/l	१.०	१.५
३	लोह - Iron	mg/l	१.०	-
४	एकूण विरघळलेले क्षार - (Total Dissolved Solid) - TDS	mg/l	५००	२०००
५	गढुळपणा-Turbidity	NTU	१	५
६	सामू -pH	---	६.५	८.५
७	क्षारता - Alkalinity	mg/l	२००	६००
८	क्लोराईड -Chloride	mg/l	२५०	१०००
९	जडपणा - Hardness	mg/l	२००	६००
१०	ई-कोली E-Coli / Thermotolerant Coliform bacteria /१०० ml)	MPN/१००ml	०	०
११	एकूण कोलिफॉर्म - Total Coliform	MPN/१००ml	०	०

८.३ पाणी गुणवत्ता व आरोग्य यातील परस्पर संबंध -

पाण्याच्या जमिनीखालील व जमीनीवरील अशा दोन्ही स्रोतांचा उपयोग लोक पिण्याच्या पाण्यासाठी करतात. वाहत्या पाण्यामध्ये निरनिराळ्या प्रकारचे सेंद्रिय, असेंद्रिय पदार्थ आणि जीवाणु मिसळले जातात. या पदार्थांचे प्रमाण विशिष्ट मर्यादेपर्यंत असणे आश्यक असते या पदार्थांच्या पाण्यातील मर्यादेबाहेरील प्रमाणामुळे मानवी आरोग्यावर प्रतिकूल परिणाम होतो. या पदार्थांच्या पाण्यातील मर्यादेबाहेरील प्रमाणामुळे मानवी आरोग्यावर प्रतिकूल परिणाम होतो. आपल्याला होणा-या आजारापैकी ८०% आजार हे दुषित पाण्यामुळेच होतात.

७.४. टी.सी.एल.पावडर साठवणूक, टी.सी.एल. नमुने गोळा करणे,ओ.टी.टेस्ट घेणे-
१)टी.सी.एल.पावडर साठवणूक

- ब्लिचिंग पावडरला टी.सी.एल. पावडर असे ही नाव आहे.
- चुन्यामध्ये क्लोरीन वायू यंत्राद्वारे मिसळून कारखान्यात ब्लिचिंग पावडर तयार केली जाते.
- यातील क्लोरीन वायु जंतुनाशक म्हणून कार्य करतो तर चुना क्लोरीन वायु हवेत जावु नये म्हणून वापरला जातो.
- टी.सी.एल. पावडर खरेदी करताना ती चांगल्या प्रतीची असावी, म्हणजेच त्यामध्ये उपलब्ध क्लोरीन ३३ % किंवा त्यापेक्षा जास्त असावे. (ग्रेड १ मध्ये ३४.०% अपेक्षित)
- क्लोरीनचे प्रमाण टिकून राहण्यासाठी ब्लिचिंग पावडर कोरड्या जागी आणि सावलीत ठेवावी. तसेच ती डब्यात झाकण अथवा पिशवीत असेल तर पिशवीचे तोंड व्यवस्थित बंद करावे. प्रत्यक्ष सुर्यप्रकाश टी.सी.एल. पावडरवर पडणार नाही याची दक्षता घ्यावी.
- ब्लिचिंग पावडर (टी.सी.एल. पावडर) साठवणुकीची जागा शक्यतो शुध्दीकरण केंद्राजवळच असावी.
- क्लोरीनचे प्रमाण किती आहे हे प्रयोगशाळेत चाचणी करुन ठरविता येते.
- वर्षातून ४ वेळा किंवा प्रत्येक नविन टी.सी.एल. पावडर खरेदीनंतर टी.सी.एल. पावडरची गुणवत्ता जिल्हा आरोग्य प्रयोगशाळेकडून तपासणी करुन घ्यावी.
- टी.सी.एल. पावडरचा वापर करताना चुना पाण्यामध्ये जाणार नाही याची दक्षता घ्यावी.
- ब्लिचिंग पावडर (टी.सी.एल. पावडर) साठा फक्त ३ महिने पुरेल एवढाच ठेवावा.

२)टी.सी.एल.पावडर वापरण्याची पध्दत

- पिण्याच्या पाण्यातील किटाणू/ जैविक घटक मारण्यासाठी
- वापर करायची सोपी पद्धत आहे.
- क्लोरीनची थोडीशी मात्रा पाण्यात शिल्लक राहते / तो पाण्यात मिसळून जातो.
- शिल्लक क्लोरीन मोजला गेला पाहिजे.

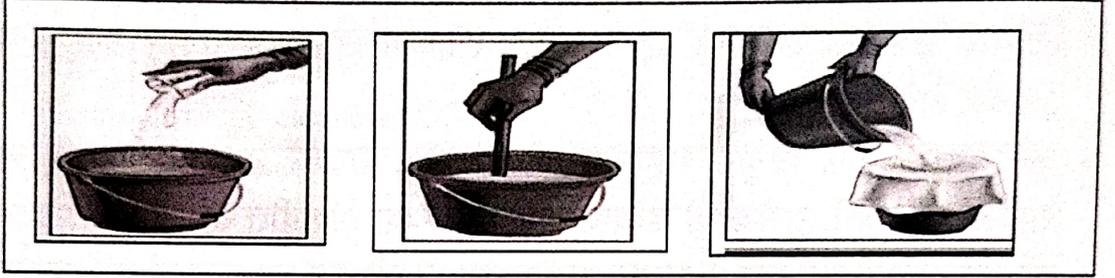
क्लोरीन वापराचा हेतू -

- पिण्याच्या पाण्यातील किटाणू/ जैविक घटक मारण्यासाठी

- वापर करायची सोपी पद्धत आहे.
- क्लोरीनची थोडीशी मात्रा पाण्यात शिल्लक राहते / तो पाण्यात मिसळून जातो.
- शिल्लक क्लोरीन मोजला गेला पाहिजे.

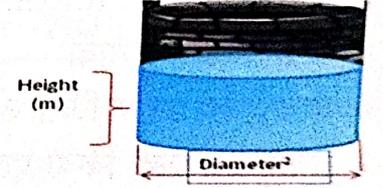
क्लोरीनची गुणवत्ता खालील बाबींवर अवलंबून असते-

- पिण्याच्या पाण्याशी देण्यात आलेला संपर्क काळ. (कमीत कमी ½ तास)
- योग्य मात्रा (१००० लिटर साठी ५ ग्रॅम)
- टाकीतील पाण्याच्या क्षमतेनुसार मात्रा देणे.

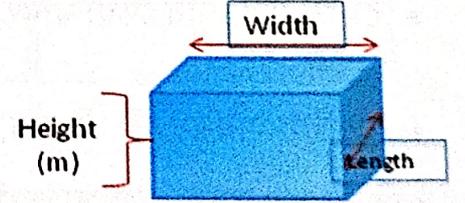
➤ गोल टाकी/ विहीर सूत्र-

- टाकीतील एकूण पाणी (लिटरमध्ये) = टाकीच्या व्यासाचा वर्ग (मीटरमध्ये) x पाण्याची उंची(मीटरमध्ये) x ७८५

➤ आयताकृती / चौकोनी टाकी/ विहीर सूत्र

- टाकीतील एकूण पाणी (लीटरमध्ये) = टाकीच्या लांबी (मीटरमध्ये) x रुंदी (मीटरमध्ये) x पाण्याची उंची(मीटरमध्ये) x १०००.

- ब्लिचिंग पावडरची मात्रा ही त्याच्यातील क्लोरीन किती टक्के आहे त्यावर अवलंबून असते त्यानुसार मात्रा ही बदलू शकते.

३)ओ.टी. टेस्ट तपासणी

निर्जंतुकीकरण केलेल्या पाण्यात क्लोरीन शिल्लक राहतो. असा शिल्लक राहिलेला क्लोरीन पाण्यात असणे ही निर्जंतुकीकरण पूर्ण झाल्याची सूचना आहे. तसेच हा शिल्लक राहिलेला क्लोरीन पिण्याच्या पाण्यामध्ये पुढे होणाऱ्या प्रदुषणापासून संरक्षण करतो. पाण्यात किती क्लोरीन शिल्लक आहे हे एका सोप्या चाचणीद्वारे ठरविता येते. या चाचणीचे नाव "आर्थोटोलिडीन टेस्ट किंवा ओ. टी. टेस्ट " असे आहे. या टेस्टने मोजलेले अविशिष्ट (शिल्लक) क्लोरीनचे प्रमाण खालीलप्रमाणे आढळणे जरुरीचे आहे. टाकीतील पाण्याचे निर्जंतुकीकरण केल्यानंतर $\frac{1}{2}$ -१ तासाने किमान १ पी.पी.एम. असावे. गावातील शेवटच्या भागातील खासगी व सार्वजनिक नळाच्या पाण्यात ०.२ ते ०.५ पी. पी. एम. असावे.

ओ. टी. टेस्ट करण्याची पध्दत :-

- ही टेस्ट करण्यासाठी क्लोरोस्कोप हे उपकरण वापरतात.
- क्लोरीनीकरण केलेल्या तपासणी करावयाच्या पाण्याचा नमुना एका परीक्षानळीत घ्यावा. (नळी $\frac{3}{4}$ भरावी.)
- त्यात ओ. टी. रसायनाचे १-२ थेंब टाकावे व परीक्षानळी हलवावी.
- परीक्षानळीतील पाण्यात अविशिष्ट क्लोरीन असल्यास पाण्याचा रंग बदलतो व तो पिवळसर होतो.
- परीक्षानळीतील पाण्याच्या रंगाची क्लोरोस्कोप उपकरणातील रंगांच्या चकत्यांशी तुलना करावी. ज्या चकतीच्या रंगाशी परीक्षानळीतील रंग जुळेल त्याप्रमाणे क्लोरीनचे प्रमाण पाण्यात आहे असे समजावे.
- ओ. टी. रसायन टाकल्यानंतर पाण्याचा रंग बदलला नाही तर ओ.
- टी. टेस्ट निगेटिव्ह आली असे समजावे. याचा अर्थ पाण्यात क्लोरीन शिल्लक नाही.

८.५ पाणी गुणवत्तेच्या अनुषंगाने प्रतिबंधात्मक उपाययोजना-

- सार्वजनिक विहिरीवर/पाणी पुरवठ्यावर गुरे, ढोरे, जनावरे धुण्याचे टाळावे.
- नदीच्या पात्रात, विहिरीजवळ शौचास बसणेकरिता प्रतिबंध करावा.
- विहिरीचा कठडा फुटलेला असला किंवा विहिरीचे, कुपनलिकेच्या परिसरांत सांडपाण्याचे डबके, शौचकूप, खतखड्डा असल्यास तो दुरुस्त करून घ्यावा.
- पाणी नमुने नियमित घ्यावेत. पाणी निर्जंतुक केले किंवा नाही याची दररोज ओ.टी. चाचणी करून खात्री करावी. प्रत्येक उद्भवाचा नमुना तपासणीसाठी पाठवावा.
- नळ योजनेतून त्रुटी शोधून त्याबाबतची दुरुस्ती ग्राम पाणी पुरवठा व परिसर स्वच्छता समितीच्या माध्यमातून, संबंधित विभाग, ग्रामपंचायत यांचेकडून करून घ्यावी.
- उघड्यावर शौचास बसल्यामुळे पिण्याचे पाण्याचे पाणवठे दुषित होण्याची जास्त शक्यता असते. म्हणून जास्तीत जास्त शौचालयाचा वापर करावा.
- घरातील घनकचरा, सांडपाणी यांची योग्य व्यवस्थापन करावे. त्यासाठी शोषखड्डा, परसबाग याचा वापर करावा.
- घरातील पिण्याचे पाणी साठविण्यासाठी स्वच्छ भांडी - माठाचा वापर करावा.
- पिण्याचे पाणी उंचावर ठेवावे. ते झाकून ठेवावे.
- पिण्याच्या पाण्यामध्ये हात बुडतू नये. म्हणून त्यासाठी लांब दांडा असलेल्या भांड्याचा (वगराळ्याचा) पाणी घेण्यासाठी उपयोग करावा. किंवा भांड्याला तोटी लावावी.
- घरगूती कनेक्शन घेताना प्रामुख्याने व्हलकनाईज लोखंडी पाईपचा वापर करावा. पाईप गटारातून, गटाराजवळून व घराच्या मोरीतून जाणार नाही याची काळजी घ्यावी.
- सार्वजनिक पाणी पुरवठा असलेले पाणी नियमित निर्जंतुक करावे.
- पिण्याच्या पाण्याच्या साठ्याजवळ गुरांचा गोठा असू नये. पिण्याच्या पाण्यात जनावरांचे मलमूत्र व गोठ्यातील केरकचरा मिसळणार नाही याची काळजी घ्यावी.

८.६ इलेक्ट्रोक्लोरीनेटर युनिट सुरु करण्याची प्रक्रिया

१. इलेक्ट्रोलायझर टाकी १.२ ते १.४ किलो मीठाने भरा (एक संपूर्ण बॅच चालविण्यासाठी). विद्युत पुरवठा पॉवर पॅक इनपुट टर्मिनल्सशी जोडा.
२. इलेक्ट्रोलायझर टाकीला पाणी देण्यासाठी टॅप / व्हॉल्व्ह उघडा आणि दर्शविलेल्या पातळीपर्यंत टाकी भरा (प्रति बॅच ३५ एल पाणी).
३. एसी मेन्स चालू करून पॉवर पॅक चालू करा.
४. २५-३० ॲंपिअर दरम्यान करंट पुरवठा सुनिश्चित करण्यासाठी डी.सी. आउटपुट नॉबच्या मदतीने व्होल्टेज समायोजित करा.
५. डी. सी. आउटपुट कंट्रोल स्विचचे नियमन करताना डी.सी. ॲंपिअर ३० ॲंपिअरच्या पुढे जाणार नाही याची खात्री करा.
६. इलेक्ट्रोलायझर टाकीमध्ये क्लोरीन निर्मितीची प्रक्रिया सुरु झाल्याचे संकेत देणारे तत्काळ बुडबुडे दिसतात.
७. ८ तासांच्या शेवटी, पॉवर पॅकचा वीज पुरवठा स्वयंचलितपणे बंद होतो आणि बॅच पूर्ण होतो.
८. बॅच पूर्ण झाला आहे आणि क्लोरीन द्रावण डोजींग पंपांच्या मदतीने डोजसाठी तयार आहे.
९. ड्रेन व्हॉल्व्ह उघडून डोजींग टाकीमध्ये द्रावण काढून टाका.
१०. डोजींग पंप सुरु करा आणि आवश्यकतेनुसार डोज राखण्यासाठी डोजींग रेट (डोजींग पंपावर प्रदान केलेल्या नॉबद्वारे) समायोजित करा.
११. दररोज खालील डेटा रेकॉर्ड करा
 - तारीख आणि वेळ
 - डी. सी. व्होल्टेज आणि करंट

८.७ इलेक्ट्रोक्लोरीनेटरची देखभाल आणि समस्यानिवारण

प्रतिबंधात्मक देखभाल

अनुसूचित नसलेले ब्रेकडाऊन कमी करण्यासाठी प्रतिबंधात्मक देखभाल हे योग्य दिशेने एक मोठे पाऊल आहे आणि खालील पध्दती उपयुक्त असल्याचे दाखवून दिले आहे.

- डी.सी. केबल चे कॉन्टॅक्टस टाइट आवळलेले आहेत ते चेक करा.
- तपासणीचे वेळापत्रक तयार करा आणि त्याची अंमलबजावणी करा
- स्पेअर्स चा पुरेसा साठा ठेवा. स्पेअर्स ऑर्डर करताना, कृपया त्या भागाचे तपशीलावर वर्णन आणि डिव्हाइसवरील संपूर्ण नेम प्लेट डेटा प्रदान करा.
- ऑपरेटिंग डेटा, तपासणी आणि देखभाल कार्यांचे रेकॉर्ड ठेवा. तुमच्या संदर्भासाठी आणि देखरेखीच्या वेळापत्रकासाठी येथे एक सामान्य देखभाल लॉग शीट दिलेली आहे.

नियमित देखभाल

धूळ, घाण आणि गंज जमा झाल्यामुळे अनेक उपकरणांचे दोषपूर्ण ऑपरेशन होऊ शकते. म्हणून, वेळोवेळी नियमित स्वच्छता आणि तपासणी स्थापित केली पाहिजे.

खालील नियमित देखभाल करण्याची शिफारस केली जाते:

- पॉवर पॅकची स्वच्छता तपासा.
- कॉम्प्रेसर एअर ब्लोअर किंवा मऊ केसांच्या ब्रशने साफसफाई उत्तम प्रकारे केली जाते. कोणतेही साफसफाईचे द्रव कधीही वापरू नका.
- सर्व वायरिंग, केबल्स आणि बोल्ट कनेक्शनची घट्टपणा तीन महिन्यातून एकदा तरी तपासा.
- दर महिन्याला कोणत्याही विकृती, गळती किंवा अडथळ्यासाठी सर्व ट्युबिंग / पाईपिंग तपासा.

सेल क्लीनिंग प्रक्रिया (१० दिवसांतून एकदा)

दीर्घ ऑपरेशन कालावधीनंतर, मुख्यतः हायड्रॉक्साईट्स आणि कार्बोनेटचा समावेश असलेल्या काही डिपॉसिट्स जे फीड वॉटरच्या हार्डनेसमुळे उद्भवतात, इलेक्ट्रोलायझरच्या आत आणि विशेषतः कॅथोड्सवर तयार होऊ शकतात.

हे डिपॉसिट्स ठराविक काळाने हायड्रोक्लोरिक ऍसिडच्या पातळ द्रावणात (५%) विरघळवून काढून टाकल्या जातात.

हायपो जनरेशन बॅच संपल्यानंतर, विद्युत प्रवाह बंद केल्यानंतर आणि इलेक्ट्रोलायझरमधुन खारे पाणी काढून टाकल्यानंतर ऍसिड वॉश करू शकतो.

क्लीनिंग ऑपरेशन रीस्टार्ट करण्यापूर्वी, जनरेटर काही मिनिटांसाठी पाण्याने फ्लश केला जातो.

क्लीनिंग वापरल्या जाणाऱ्या ऍसिड सोल्यूशनची ५% HCl (w/w) ची एकाग्रता असते आणि १५-२०क्लिनिंग सायकलसाठी वापरली जाऊ शकते.

ऍसिड क्लिनिंग ची वारंवारता आणि कालावधी फिल्ड अनुभवानुसार निर्धारित केला जाईल, परंतु इतर तत्सम प्लांट वरील पूर्वीचे अनुभव सूचित करतात की सुमारे २ आठवड्यांच्या दातात ऑपरेशन नंतर सेल ऍसिडने धुवावे.

- हायड्रोक्लोरिक ऍसिड (HCl) चे ५% द्रावण ऍसिड क्लिनिंग टब / टंकमध्ये घ्या.
- या टाकीमध्ये सेल १५ मिनिटांसाठी बुडवा.
- डीपोझिटस सोल्यूशनमध्ये विरघळल्या जातील.

- आता सेल बाहेर काढून टाका आणि ताज्या पाण्याखाली स्वच्छ धुवा जेणेकरून ते एसिड मुक्त होईल.
- सेल परत इलेक्ट्रोलायझर मध्ये ठेवा.

सोडियम हायपोक्लोराईट हाताळणी

दीर्घकाळ संपर्क साधल्यास त्वचेला जळजळ होऊ शकते.

हायपोक्लोराईट चे नमुने घेताना रबरचे हातमोजे घालावेत. सोडियम हायपोक्लोराईट द्रावणशी संपर्क साधल्यास तुमच्या शरीराचा प्रभावित भाग नेहमी ताज्या पाण्याने धुवा.

डोळ्यांशी संपर्क झाल्यास प्रभावित डोळा पाण्याने पूर्णपणे धुवा आणि वैद्यकीय मदत घ्या.

समस्यानिवारण

अ.क्रं.	समस्या	कारण	उपाय
१.	व्होल्टेजमध्ये कोणताही बदल न करता नेहमीच्या मूल्याच्या तुलनेत करंटमध्ये अचानक वाढ होते	सेलवर जास्त प्रमाणात मीठ साठले	मिठाचे डिपॉसिट्स काढून टाकण्यासाठी इलेक्ट्रोलायझर सेल ५% HCl ने स्वच्छ करा
२.	टाइमरने सूचित केलेली वेळ पुढे जात नाही	टाइमर रीसेट (पल्स) पूर्ण झाले नाही.	प्रत्येक नवीन बॅचसाठी नेहमी पॉवर पॅक रीस्टार्ट करा.
३.	बबलिंग कमी आहे	मिठाचे प्रमाण कमी किंवा शून्य आहे. सेल कोटिंगमध्ये संभाव्य नुकसान	योग्य प्रमाणात मीठ टाकले आहे का ते तपासा सेल पुन्हा कोट करणे आवश्यक आहे
४.	टाइमर कार्यरत नाही	संभाव्य टायमर अयशस्वी	टाइमर बायपास स्विचच्या मदतीने टाइमर बायपास करा

			आणि युनिट सुरु करा. दुरुस्तीसाठी टायमर पाठवा
५.	पॉवर पॅक चालू होत नाही	व्होल्टेज चढउतारामुळे फ्युज गेला	फ्युज तपासा आणि ते बदला
६.	पॉवर पॅकचे व्होल्टेज आउटपुट नेहमीपेक्षा कमी आहे	इलेक्ट्रोड सेलचे एक कनेक्शन तसेच वीज पुरवठा गायब आहे	इंडिकेशन लॅम्प, टायमर, अँप मीटर आणि व्होल्ट मीटर तपासा जर त्यापैकी एक चमकत नसेल तर तुमच्या इलेक्ट्रिशियनशी संपर्क साधा आणि पुरवठा दुरुस्त करा

८.८ करा आणि करू नका

करा

- पॉवर सप्लाय चालू करण्यापूर्वी सेल सोल्युशनमध्ये बुडवला आहे याची नेहमी खात्री करा
- ५% एचसीएल सोल्युशनसह १५ दिवसातून एकदा सेल नियमितपणे स्वच्छ करा.
- खोली हवेशीर ठेवली आहे याची खात्री करा
- मॅन्युअलमध्ये वर्णन केल्याप्रमाणे नियतकालिक देखभाल करा
- योग्य प्रशिक्षित व्यक्तीनेच Electrochlorinator सयंत्राची देखभाल दुरुस्ती करा.

- Electrochlorinator सयंत्रात काही तांत्रिक बिघाड झाल्यास सयंत्र उभारणाऱ्या संस्थेस त्यांनी दिलेल्या टोल फ्री क्रमांकावर संपर्क साधून कळवा व येणाऱ्या तक्रारीचे निवारण करा.

करू नका

- बॅच चालू असताना सेल काढू नका
- डोजींग टाकी रिकामी असताना डोजींग पंप कधीही चालवू नका
- रेक्टिफायर मेन पॉवर स्फ्लायपासून वेगळे केल्याशिवाय उघडू नका
- कोणत्याही परिस्थितीत विद्युत प्रवाह ४० अँपिअर पेक्षा जास्त होऊ देऊ नका
- इनलेट पाण्याचे तापमान ४५C पेक्षा जास्त नसावे.

प्रकरण- १ पाणी गुणवत्ता विषयक प्रशिक्षणानंतर गावामध्ये प्रत्यक्ष करावयाची कार्यवाही

प्रशिक्षणामध्ये देण्यात आलेल्या माहितीच्या आधारे प्रत्यक्ष ग्राम पंचायत स्तरावर किंवा गाव स्तरावर खालील विषयांच्या अनुषंगाने काम करण्यात यावे.

१.१ प्रशिक्षणा दरम्यान हाताळलेले विषय

- स्रोत निश्चित करणे,
- विहित वेळेत पाणी नमुने गोळा करण्यासाठी वेळापत्रक तयार करणे.
- FTK उपलब्ध आहेत का ? असलेले FTK बाबत माहिती घेणे व त्यानुसार तपासणी करून पाहणे.
- WQMIS Mobile App, Web Portal बाबत कार्यवाही करणे.
- Electro chlorinator बाबत माहिती करून घेणे.
- दूषित पाणी नमुन्यांच्या अनुषंगाने करावयाच्या उपाययोजना

१.२ विषयानुसार सविस्तर करावयाची कामे

१.२.१ स्रोत निश्चित करणे

- ✓ गावातील उपलब्ध स्रोत व प्रत्यक्षात वापरात असलेले स्रोत याबाबत माहिती घ्या.
- ✓ माहितीच्या आधारे पिण्यासाठी वापरात येणारे स्रोत यांची यादी तयार करा.
- ✓ WQMIS Mobile App मध्ये सदर स्रोत उपलब्ध नसल्यास, तशी माहिती गट विकास अधिकारी यांना ग्रामसेवक यांच्या स्वाक्षरीने कळवावी.

१.२.२ विहित वेळेत पाणी नमुने गोळा करण्यासाठी वेळापत्रक तयार करणे.

- ✓ आतापर्यंत गोळा केलेले पाणी नमुने व पुढील कालावधीत गोळा करावयाचे पाणी नमुने यांचे वेळापत्रक तयार करा.
- ✓ सदर वेळापत्रकानुसार पाणी नमुने प्रयोगशाळेत पोहोचतील याची खात्री करा.

१.२.३ FTK उपलब्ध आहेत का ? असलेले FTK बाबत माहिती घेणे व त्यानुसार तपासणी करून पाहणे.

- ✓ ग्रामपंचायत कार्यालयामध्ये FTK उपलब्ध आहेत का, याची पडताळणी करा.

- ✓ उपलब्ध नसल्यास, तशी माहिती गट विकास अधिकारी यांना ग्रामसेवक यांच्या स्वाक्षरीने कळवावी.
- ✓ उपलब्ध असल्यास, माहिती वाचून स्वतः पाणी तपासणी करून बघा.
- ✓ FTK द्वारे कशी तपासणी करता येते याबाबत शाळा, अंगणवाडी येथे प्रात्यक्षिक करून दाखवा.
- ✓ प्रत्येक महिन्याला FTK द्वारे तपासणी वेळापत्रक तयार करून, त्याची अंमलबजावणी करा.

१.२.४ WQMIS Mobile App, Web Portal बाबत कार्यवाही करणे.

- पाणी नमुने गोळा करताना, WQMIS Mobile App वापर करून पाणी नमुने गोळा करा.
- त्याची नोंद तुमच्या Login झाल्याची खात्री करा.
- यापूर्वी तपासणीसाठी जमा केलेले पाणी नमुने तपासणी झाल्याचा अहवाल Citizen Corner मध्ये नियमितपणे बघा.
- यापूर्वीचे सर्व पाणी तपासणी अहवाल प्रिंट काढून ठेवा.

१.२.५ Electro chlorinator बाबत माहिती करून घेणे.

- गावमध्ये उपलब्ध Electro chlorinator ला भेट द्या.
- प्लॉट operator कडून वापरा बाबतची माहिती जाणून घ्या.
- त्यानुसार गावामध्ये उपलब्ध होणाऱ्या पाण्याची तपासणी OA टेस्टच्या माध्यमातून तपासून पाणी पिण्यास योग्य असल्याची खात्री करा.

१.२.६ दूषित पाणी नमुन्यांच्या अनुषंगाने करावयाच्या उपाययोजना

- बाधित आलेले स्रोतांचे पाणी नमुन्यांवर उपाययोजना करून, पाणी नमुने WQMIS Mobile App च्या मदतीने विहित वेळेत गोळा करण्यात यावेत.
- जैविक दृष्ट्या पाणी योग्य येईपर्यंत पाणी नमुने फेर तपासणीसाठी प्रयोगशाळेत जमा करण्यात यावेत.
- याबाबत गावामध्ये जन जागृती करण्यात यावी.

पाणी गुणवत्ता विषयक माहिती व प्रात्यक्षिक प्रशिक्षण मार्गदर्शिका

मुख्य संसधान केन्द्र (KRC)

महाराष्ट्र ग्राम दर्पण

आदर्श अपार्टमेंट, B4 मालटेकडी समोर, व्हाडा ऑफिस जवळ, तोपे नगर, अमरावती

फोन : (0721) 2552262 मो : 9420187377, 9373141207 ई-मेल : maharashtragramdarpan@gmail.com